

тема:

Голова НААУ, РАУ
Лідія Ізовітова
взяла участь
у Міжнародній
конференції
Союзу адвокатів
Республіки
Молдова

с. 3

Спроби
дискредитувати
адвокатів виходять
за межі свободи
слова – нарада
ІВА та НААУ

с. 5

Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ
за серпень –
вересень 2025 року

с. 10

Історія
адвокатури:
Адвокати-очільники
Львова в період
імперії Габсбургів
(1772 – 1918)

с. 61

ЗМІСТ

Новини та події

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова та представники адвокатського самоврядування взяли участь у Міжнародній конференції Союзу адвокатів Республіки Молдова	3
Спроби дискредитувати адвокатів виходять за межі свободи слова — нарада ІВА та НААУ	5
Молодих адвокатів запрошують долучитися до розвитку адвокатського самоврядування.....	7
РАУ закликала Президента підписати закон про відповідальність за ототожнення адвоката з клієнтом.....	7
Ще шість адвокатів отримають матеріальну допомогу від опікунської ради НААУ	8
Адвокати мають бути не об'єктом обговорення, а повноцінними учасниками — голова НААУ Лідія Ізовітова.....	9

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за серпень — вересень 2025 року.....	10
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздів В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Місяць А. П.

в. о. Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Ковтун М. С.

Шеф-редактор офіційного бюлетня «Вісник НААУ»

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво серія KB № 20370-10170 Р від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3, поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Адвокатська діяльність

М. Потоцький, О. Уразовська

Авторське право для адвоката:
етичні та практичні міркування 31

Міжнародний досвід

О. Мурзановська

Запровадження нової системи
в'їзду / виїзду до країн ЄС 38

Земельне законодавство

К. Рибалко

Земельно-технічна, оціночно-
земельна експертизи та експертиза
з питань землеустрою: особливості
виконання в контексті експертної
діяльності НДУСЕ..... 41

Цивільні справи

О. Розгон

Визнання фізичної особи
недієздатною, встановлення
опіки та призначення опікуном
особи, яка проходить військову
службу 47

Практика ЄСПЛ

Б. Сіклицький

Рішення ЄСПЛ у справі
Tomenko v. Ukraine (2025):
детальний аналіз..... 52

Історія адвокатури

І. Василик

Адвокати-очільники Львова
в період імперії Габсбургів
(1772 — 1918)..... 61

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Шеф-редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
30.09.2025 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2025.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

ГОЛОВА НААУ, РАУ ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА ТА ПРЕДСТАВНИКИ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ СОЮЗУ АДВОКАТІВ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

12 вересня у Кишиневі, під час Міжнародної конференції Союзу адвокатів Республіки Молдова, голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова виступила з ініціативою посилити роль Ради адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ) у процесі реформування адвокатури в країнах, що прямують до Європейського Союзу.

Лідія Ізовітова наголосила, що моніторинг законодавства про адвокатуру вже є частиною статутної діяльності ССВЕ. Однак, на її думку, наступним кроком має стати ухвалення офіційних висновків на основі цього моніторингу — щодо відповідності моделі адвокатури тієї чи іншої держави європейським стандартам. Такі висновки мають стати обов'язковим елементом процесу реформ, особливо в країнах-кандидатах на вступ до ЄС.

Європейські стандарти — це принципи, а не шаблони. У зв'язку з цим Лідія Ізовітова наголосила, що в ЄС не існує єдиної моделі адвокатури. Кожна країна має власну систему, і всі вони визнаються такими, що відповідають європейським стандартам. Тому спроби реформувати адвокатуру під гаслом «євроінтеграції» часто є маніпуляцією, спрямованою на обмеження самоврядності.

У процесі наближення до ЄС країни адаптують своє законодавство до європейських норм. Проте, як підкреслила голова НААУ, реформування адвокатури має базуватися не на копіюванні окремих моделей, а на дотриманні ключових принципів — незалежності та самоврядності.

Лідія Ізовітова запропонувала надати ССВЕ повноваження оцінювати законодавчі зміни щодо адвокатури в країнах-кандидатах на вступ до ЄС. Висновки цієї організації, разом із позицією національних органів адвокатського самоврядування, мають стати обов'язковою умовою для ухвалення рішень парламентами.

Захист від одержавлення — спільний виклик. Приклад Молдови, де в липні були ухвалені зміни

до законодавства про адвокатське самоврядування, демонструє реальні ризики втручання влади у незалежність професії. Ці зміни викликали занепокоєння не лише серед молдовських адвокатів, а й у всій європейській правничій спільноті. Рада адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ) разом із національними адвокатськими організаціями країн ЄС звернулися до Президентки Молдови Майї Санду із закликом захистити принципи самоврядності адвокатури. У відповідь на цей заклик, Президентка скористалася правом вето, зупинивши дію закону, що міг поставити під загрозу незалежність професії.

ВОЄННІ ВИКЛИКИ АДВОКАТУРИ НА КОНФЕРЕНЦІЇ ОКРЕСЛИЛИ ПРЕДСТАВНИКИ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Про найпоширеніші порушення прав українських адвокатів розповіла член Ради адвокатів України **Ганна Лазарчук** під час виступу 12 вересня.

Однією з найбільш чутливих проблем у воєнний час стало ототожнення адвокатів із підзахисними, особливо у справах про воєнні злочини. У суспільстві та медіа нерідко намагаються подати захисників

як тих, хто поділяє позицію або дії клієнта, що суперечить суті професії. Комітет НААУ з питань інформаційної політики намагався пояснювати неприпустимість таких дій, зокрема через спеціальний гайд для журналістів. Проте медіа наголошували, що, попри законодавчу заборону, відповідальності за порушення не передбачено. Усунути прогалину має закон, ухвалений Верховною Радою 16 липня і направлений на підпис Президенту. Він запроваджує адміністративну відповідальність за ототожнення адвоката з клієнтом. Протоколи складатимуть регіональні ради адвокатів, а рішення ухвалюватимуть суди. За словами Ганни Лазарчук, цей механізм відповідає положенням Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, підготовленої за участю України й уже підписаної 18 державами.

Не менш гострою проблемою є обмеження доступу адвокатів до клієнтів у територіальних центрах комплектування та ризик їх незаконної мобілізації під час надання правничої допомоги. Зафіксовані випадки, коли адвокату вручали повістку безпосередньо під час прибуття до ТЦК, зобов'язували пройти військово-лікарську комісію та мобілізували, фактично позбавивши можливості виконати професійні обов'язки. Часто захисників не допускають у приміщення ТЦК, мотивуючи це «режимністю об'єкта», або ж вручають повістки під час судових засідань та допитів клієнтів. НААУ намагалася вибудувати комунікацію з уповноваженими органами, аби гарантувати право на правничу допомогу під час затримання та доставлення осіб до ТЦК. У низці регіонів за сприяння рад адвокатів вдалося облаштувати спеціальні кімнати для конфіденційних зустрічей. Водночас громадянам у ТЦК нерідко нав'язують позицію про непотрібність адвоката,

що призводить до помилок у документах та подальшої мобілізації.

Також увагу учасників заходу звернули на випадки, коли окремі особи видавали себе за «військових адвокатів» і пропонували громадянам силові дії для уникнення мобілізації. Такі дії не лише дискредитують адвокатуру, а й фактично перешкоджають роботі Збройних Сил та створюють негативне ставлення до професії у суспільстві, наголосила Ганна Лазарчук.

У НААУ фіксують усі порушення та реагують на них у межах повноважень. Серед ключових завдань організації є також супроводження ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката.

ТИСК ЧЕРЕЗ МОБІЛІЗАЦІЮ ТА КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ: ХТО ЗАХИСТИТЬ АДВОКАТІВ?

Воєнний стан створює нові виклики для адвокатури: порушення професійних прав набули системного характеру, серед найпоширеніших форм тиску — мобілізація адвокатів під час виконання ними професійних обов'язків та притягнення їх як обвинувачених у справах, де вони здійснювали захист.

Про це заявила в. о. голови Ради адвокатів Одеської області **Олена Джабурія** на Міжнародній конференції 12 вересня. Вона нагадала, що до повноважень ради адвокатів регіону, визначених профільним законом, належить у тому числі сприяння забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів, а саме: присутність представників ради під час обшуків у приміщеннях адвоката, реагування на скарги щодо порушення гарантій діяльності та інше.

Дуже поширеним видом тиску з боку правоохоронних органів на адвокатів-чоловіків стала мобілізація.

І хоча в системі правосуддя існує бронювання (коли військовозобов'язаного на певний час звільняють від мобілізації, аби він міг продовжувати працювати на важливому для держави підприємстві чи в установі), цей інститут застосовується лише щодо суддів і прокурорів. Адвокати не захищені від зловживань. Тож людину затримують просто під час виконання нею професійних обов'язків, пояснила Олена Джабурія. І навіть коли суд установлює порушення мобілізаційних процедур, на жаль, існує судова практика Верховного Суду, що мобілізація має незворотний характер.

Як приклад тиску на адвоката очільниця одеської адвокатури навела резонансну справу адвокатки Ольги Панченко, яка захищала п'ятьох підозрюваних у справі про створення незаконного збройного угруповання. Після обшуку адвокатку Ольгу Панченко

було затримано в тій самій справі, де вона виступала захисницею. Ця ситуація викликала негайну реакцію органів адвокатського самоврядування. Рада адвокатів України провела екстрене засідання та висловила позицію щодо неприпустимості таких дій правоохоронців, а керівник Ради адвокатів Одеської області подала клопотання про взяття Панченко на поруки. Хоча суд першої інстанції обрав тримання під вартою без альтернативи, апеляційний суд змінив запобіжний захід та встановив альтернативу внесення застави.

Також Олена Джабурія акцентувала увагу на першочерговій необхідності якнайшвидшого приєднання України до Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, наголосивши, що її підписання матиме визначальне значення для посилення гарантій незалежності адвокатури та забезпечення належного захисту прав адвокатів в умовах сучасних викликів.

СПРОБИ ДИСКРЕДИТУВАТИ АДВОКАТІВ ВИХОДЯТЬ ЗА МЕЖІ СВОБОДИ СЛОВА — НАРАДА ІВА ТА НААУ

17 вересня, в межах робочого візиту до України, виконавчий директор Міжнародної асоціації юристів (International Bar Association, IBA) Марк Елліс відвідав Національну асоціацію адвокатів України, де відбулася робоча нарада з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні.

У центрі обговорення — Закон № 4547-IX від 16.07.2025, яким запроваджується адміністративна відповідальність за публічне ототожнення адвоката з його клієнтом.

«Ототожнення заборонено профільним Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Конвенцією Ради Європи про захист професії адвоката, тому надважливим є підписання Закону № 4547-IX, оскільки вводиться конкретний механізм відповідальності, незалежно від того, хто саме свідомо ототожнює адвоката з їх клієнтами», — нагадав керівник Секретаріату НААУ, РАУ **Вадим Красник**.

Водночас довкола документа виник значний спротив. Представники грантових організацій намагаються переконати Офіс Президента, що закон звужує свободу слова. НААУ заперечує такі твердження та наголо-

шує, що він спрямований виключно на недопущення маніпуляцій, які ставлять під загрозу право на захист. Саме тому РАУ звернулася до Президента з проханням підписати закон. Це стане ключовим кроком у зміцненні гарантій професії.

Конкретні приклади переслідувань адвокатів навів голова Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ **Євгеній Солодко**. Він нагадав, що масові випадки фіксувалися ще у 2016 — 2019 роках, коли до судів надходили справи проти колишнього керівництва держави та осіб,

обвинувачених у воєнних злочинах. Символом цього періоду стало вбивство адвоката Юрія Грабовського, який захищав російських військових.

За даними Комітету, у 2022 році надійшло 59 звернень про порушення прав адвокатів, у 2023 році — 98, у 2024 році — 86. За неповний 2025 рік зафіксовано вже близько сотні звернень. Євгеній Солодко наголосив, що зростання кількості проваджень та їх складність прямо впливають на рівень тиску.

Очільник комітету НААУ також навів приклад адвоката Ігоря Сінченка, який захищав колишнього депутата Автономної Республіки Крим. У суді правника зустріла група з 15 — 20 осіб, що називали себе активістами. Вони називали адвоката зрадником держави, погрожували, зокрема обіцяли «вивезти на кладовище». Погрози повторювалися в електронних повідомленнях, а сам адвокат зрештою опинився в лікарні з інфарктом.

«Чимало колег відмовляються від захисту у справах, де фігурують воєнні злочини, через побоювання ототожнення з клієнтами», — зауважив Євгеній Солодко. У справі депутата до І. Сінченка кілька адвокатів відмовилися від здійснення захисту саме через погрози. Проти іноземних адвокатів, які також брали участь у справі, організовувався тиск із вимогою виключити їх із Єдиного реєстру адвокатів України.

Окремо голова профільного комітету пригадав справу першого російського військового, засудженого за воєнний злочин у Сумській області, та згодом обміняного на українських військовополонених. Захист у межах кримінальної справи носив формальний характер, і це викликало критику міжнародних спостерігачів. Така практика дискредитує Україну: формальний захист не відповідає стандартам правосуддя, а активний захист обертається тиском і загрозами для життя і здоров'я адвокатів.

Виконавчий директор IBA **Марк Елліс** звернувся до українських колег із проханням надати матеріали про ці та інші подібні задокументовані випадки переслідувань адвокатів, які здійснювали захист осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. На його думку, саме ці приклади можна використати у міжнародній адвокації, щоб підкреслити недопустимість ототожнення адвоката з клієнтом.

Марк Елліс зазначив, що подібна проблема існує і в інших юрисдикціях. *«Якщо адвокат захищає особу, яка в громадському сприйнятті є поганою, такий адвокат автоматично також стає поганим. Тут нічого нового, це відбувається по всьому світі»,* — відзначив він.

Проте українська ситуація відзначається організованістю тиску. А свобода слова має межі. *«У багатьох юрисдикціях погрози життю, здоров'ю учасників справи, суду закінчуються там, де починаються права інших осіб»,* — зауважив виконавчий директор IBA. — *Тобто їх право на свободу самовираження закінчується там, де вони починають погрожувати».*

Адже у такому разі йдеться не про громадську критику, а про фактичне позбавлення обвинуваченого права на захист. У зв'язку з цим Марк Елліс пригадав, що ще під час свого першого візиту до України він наголошував на необхідності дотримуватися міжнародних стандартів під час кримінального переслідування за військові злочини в Україні. *«Майже три роки тому ми спільно з IBA та Національною асоціацією адвокатів України робили кілька вебінарів щодо питань відповідальності за військові злочини»,* — сказав він. — *Як тоді, так і зараз я стою на тому, що адвокати мають бути захищені, особливо в таких справах, через значення цих справ. Також продовжую стояти на тому, що спадком цієї війни для України стане забезпечення верховенства права та дотримання процедури під час суду над воєнними злочинцями».*

Керівник IBA запропонував провести ще одну зустріч між IBA та НААУ для обговорення зібраних матеріалів. Вона має стати майданчиком для вироблення практичних рекомендацій і спільної позиції міжнародної спільноти.

Нарада підтвердила: проблема ототожнення адвоката з клієнтом є системною і потребує комплексного вирішення. Закон № 4547-IX встановлює інструмент адміністративної відповідальності, а його підписання Президентом стане сигналом про реальну політичну волю захистити адвокатуру.

Паралельно Україна має приєднатися до Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, яка закріплює стандарти гарантій професії на міжнародному рівні. НААУ вже заручилася підтримкою профільного парламентського комітету та Міністерства юстиції.

IBA, у свою чергу, підтвердила готовність збирати факти, поширювати їх на міжнародному рівні та брати участь у пошуку рішень. Тож українська адвокатура має важливого союзника в боротьбі з порушеннями гарантій адвокатської діяльності, які становлять загрозу не лише для професії, а й для справедливого правосуддя в Україні.

МОЛОДИХ АДВОКАТІВ ЗАПРОШУЮТЬ ДОЛУЧИТИСЯ ДО РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Молодіжний Комітет НААУ — UNBA NextGen оголошує конкурс до складу регіональних представників.

До участі запрошуються адвокати, які:

- мають досвід організаційної та/або громадської діяльності;
- готові брати активну участь у реалізації завдань комітету у своєму регіоні;
- володіють навичками публічних комунікацій, ділового спілкування та роботи в команді;
- проявляють зацікавленість у розвитку адвокатського самоврядування та адвокатської професії;
- мають бажання ініціювати та реалізовувати проекти, спрямовані на підтримку молодих адвокатів;
- здатні виділяти достатній час для виконання обов'язків регіонального представника;
- дотримуються високих професійних та етичних стандартів діяльності адвоката.

Основні завдання Молодіжного Комітету UNBA NextGen:

- моніторинг та аналіз викликів, що постають перед молодими адвокатами;
- ознайомлення молодих адвокатів із діяльністю органів адвокатського самоврядування;

— проведення навчальних заходів для молодих адвокатів;

— організація зустрічей досвідченого покоління адвокатів України з молодими адвокатами;

— проведення щорічних заходів для молодих адвокатів, які поєднують навчальні сесії, нетворкінг та соціалізацію молодих адвокатів;

— популяризація професії адвоката серед правників;

— розробка пропозицій щодо покращення комунікації органів адвокатського самоврядування з навчальними закладами, юридичними фірмами та правозахисними організаціями;

— комунікація та співпраця в межах своїх завдань з національними і регіональними органами адвокатського самоврядування.

Якщо ви бачите себе частиною команди UNBA NextGen та бажаєте долучитися до розвитку адвокатського самоврядування, заповніть **анкету регіонального представника**, посилання на яку розташоване на сайті НААУ:

URL: unba.org.ua/news/10752-molodih-advokativ-zaproshuyut-doluchitisya-do-rozvitku-advokats-kogo-samovryaduvannya.html.

РАУ ЗАКЛИКАЛА ПРЕЗИДЕНТА ПІДПИСАТИ ЗАКОН ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ

15 вересня 2025 року Рада адвокатів України на позачерговому засіданні ухвалила звернення до Президента із проханням підписати Закон № 4547-IX від 16.07.2025, який запроваджує адміністративну відповідальність за публічне ототожнення адвоката з клієнтом.

Нагадаємо, закон, ухвалений Верховною Радою на базі проєкту № 12320 від 16.12.2024, було скеровано на підпис Глави держави 22 липня.

РАУ наголошує, що чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ч. 16 ст. 23) забороняє ототожнювати адвоката з клієнтом. Водночас законодавством не передбачено конкретної відповідальності за порушення цієї гарантії. Це створює ризики для ефективного захисту прав адвокатів, особливо у випадках, коли ототожнення з клієнтом використовується як інструмент тиску чи дискредитації.

І такі випадки набули особливої гостроти останніми роками. У нещодавньому звіті Комітету захисту прав адвокатів було зафіксовано численні порушення: фізичне перешкоджання адвокатам у здійсненні професійної діяльності в судах, вручення повісток, затримання, відкриття кримінальних проваджень, медійні кампанії дискредитації, публічні образи та погрози.

У зверненні також наводиться приклад справи адвоката Юрія Грабовського, убитого у 2016 році, яка демонструє, наскільки небезпечними можуть бути наслідки ототожнення адвоката з клієнтом у резонансних справах. Схожа ситуація описана і щодо адвоката Андрія Доманського, який зазнав процесуального та медійного тиску під час захисту журналіста Кирила Вишинського. Ще один показовий приклад — досвід адвоката Руслана Мошковського, який захищав Анатолія Онопрієнка й отримував численні погрози та образи лише через участь у процесі.

Адвокатів дедалі частіше намагаються зробити заручниками політичних процесів, ототожнюючи їх із підзахисними. Такі дії не лише підривають авторитет і незалежність професії, а й формують атмосферу залякування, внаслідок чого громадяни України фактично позбавляються права на кваліфікований юридичний захист, — йдеться у рішенні РАУ.

Орган адвокатського самоврядування підкреслив, що заборона ототожнення адвоката з клієнтом закріплена в міжнародних актах. Вона міститься у п. 18 Основних принципів ООН щодо ролі адвокатів (1990), Рекомендації № R(2000)21 Комітету міністрів Ради Європи, стандартах Міжнародної асоціації адвокатів. Окремо згадується нова Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката, у ст. 6 якої прямо вимагається від держав-учасниць запобігати будь-яким несприятливим наслідкам для адвокатів через ототожнення з клієнтами чи справами клієнтів. Також наводяться попередні рішення Ради адвокатів України (зокрема, № 6 від 22.01.2020 та № 49 від 05.09.2020), якими системно фіксувалася неприпустимість ототожнення як форми втручання у здійснення захисту.

Тож члени Ради адвокатів України переконані, що закон стане потужним сигналом підтримки правозахисної місії адвокатів, підтвердженням відданості принципам верховенства права та гарантією того, що Україна залишається державою, яка поважає права людини, професійну гідність і демократичні цінності.

РАУ закликала Президента підписати Закон № 4547-ІХ, як акт державної мудрості, політичної відповідальності та стратегічного бачення майбутнього правової системи України.

ЩЕ ШІСТЬ АДВОКАТІВ ОТРИМАЮТЬ МАТЕРІАЛЬНУ ДОПОМОГУ ВІД ОПІКУНСЬКОЇ РАДИ НААУ

Опікунська рада НААУ вирішила надати матеріальну підтримку ще шістьом адвокатам, які опинилися у скрутних життєвих обставинах через війну в Україні. Решті було відмовлено. Загалом розглянуто 12 звернень.

Рішення про це прийняті на черговому засіданні Опікунської ради НААУ 5 вересня 2025 року.

Матеріальну підтримку надано адвокату з Харкова, який внаслідок масованого обстрілу міста отримав поранення і частково втратив слух.

Три звернення надійшло до Опікунської ради НААУ від адвокатів, які частково або повністю втратили житло і майно: два з них з Херсону — один будинок було затоплено внаслідок підриву Каховської ГЕС, другий — зруйновано через воєнні дії, а також з Києва — вна-

лідок ракетного удару зруйнована квартира. Усі вони отримують матеріальну підтримку.

Ще двом адвокатам — з Херсона та Луганщини — спрямовано кошти на ліки. Вони підпадають під категорію, за якою благодійна допомога надається адвокатам та дітям адвокатів, що потребують постійного прийому життєво необхідних лікарських препаратів та не мають засобів для придбання таких препаратів.

Шість заяв від адвокатів Опікунська рада НААУ відхилила, адже вони не підпадають під жодні із затверджених критеріїв або вже отримували матеріальну підтримку.

Голова Опікунської ради НААУ Ганна Лазарчук закликала адвокатів до зваженого підходу щодо напи-

сання заяв на допомогу від Опікунської ради НААУ у зв'язку з обмеженням ресурсів. «Сьогодні надходить більшість звернень від колег, які раніше вже отримували допомогу. Хтось просить кошти з тих самих підстав, хтось за пошкоджене авто... Звичайно, в таких випадках ми відмовляємо».

Ганна Лазарчук наголосила, що адвокатська спільнота високо цінує багаторічну підтримку, яку отримує від міжнародних колег, у тому числі матеріальну, та звернулася до іноземних партнерів з проханням розглянути можливість надання допомоги.

АДВОКАТИ МАЮТЬ БУТИ НЕ ОБ'ЄКТОМ ОБГОВОРЕННЯ, А ПОВНОЦІННИМИ УЧАСНИКАМИ — ГОЛОВА НААУ ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА

Професійна дискусія, яка покликана висвітлити один із найчутливіших аспектів адвокатської діяльності — ототожнення адвоката з клієнтом — відбувається без участі самих українських адвокатів. На це звернула увагу голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** під час вітального слова на тематичному заході «**Захист адвоката від ототожнення з клієнтом: міжнародні стандарти та контекст України**», організованого Проектом ЄС «Право-Justice».

Свій виступ, а також участь заступника голови НААУ, РАУ **Валентина Гвоздія**, який брав участь у розробці Конвенції РЄ про захист професії адвоката, Лідія Ізовітова вважає лише символічними. Вони не можуть вважатися повноцінною участю адвокатури у професійній дискусії, оскільки професійна адвокатура представлена не була.

НААУ надала організаторам заходу перелік адвокатів, які висловили готовність взяти участь у професійній дискусії та виступити на відповідних сесіях. Проте жодного з них не було включено до програми і, відповідно, голос залишиться не почутим.

І це викликає глибоке занепокоєння, адже обговорення питань, що безпосередньо стосуються адвокатської професії, без участі самих адвокатів — суперечить принципам відкритого діалогу, професійної етики.

У зв'язку з цим голова НААУ, РАУ запропонувала організаторам розглядати захід як першу частину професійної дискусії, яка потребує обов'язкового продовження — вже за участі представників адвокатської спільноти.

Адже без участі професійних адвокатів будь-яка розмова про стандарти, захист чи публічну роль адвокатури — неповна. Адвокати мають бути не просто згаданими, а безпосередньо брати участь у дискусії — як спікери, як експерти, як практики, які щодня стикаються з ототожненням із клієнтами, тиском і дискредитацією.

Лідія Ізовітова звернула увагу, що в Україні спостерігається активізація інформаційних атак, спрямованих на дискредитацію адвокатської діяльності. І, на превеликий жаль, джерелом ототожнення адвокатів із їхніми клієнтами сьогодні часто виступають окремі медіа, громадські організації та активісти у соціальних мережах, зокрема ті, що діють за грантової фінансової підтримки.

При цьому на панелі заходу, яка присвячена проблемі, виступають представники саме тих кіл, які самі є джерелом ототожнення адвокатів з клієнтами. І це створює односторонню дискусію, в якій адвокати — не учасники, а об'єкти оцінки. Фактично під виглядом «дискусії» організована платформа для критики законів, що захищають адвокатів.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА СЕРПЕНЬ — ВЕРЕСЕНЬ 2025 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НААУ звернулася до Офісу Генерального прокурора із заявою про вчинення злочинів у зв'язку з подіями навколо мобілізації адвоката. Його затримали під час виконання професійних обов'язків, утримували без пояснень, побили й відправили до військової частини, попри чинну відстрочку від служби.

Нагадаємо, адвоката, який спеціалізувався на захисті прав колишніх працівників поліції, затримали 21 липня у приміщенні райвідділу поліції під час ознайомлення з матеріалами службових розслідувань за адвокатським запитом. Працівники ТЦК заблокували йому вихід, зажадали військово-облікові документи та, попри надану довідку про чинну відстрочку від мобілізації, примусово доставили до територіального центру.

У ТЦК адвоката кілька годин утримували без пояснень, відмовляючись назвати підстави затримання. Він звернувся на урядову гарячу лінію Міністерства оборони та викликав поліцію, однак реакції не було. Увечері йому запропонували пройти військово-лікарську комісію. Згодом адвокат дізнався, що ТЦК того ж дня ухвалив протокольне рішення про скасування відстрочки.

Зважаючи на це, НААУ подала заяву до Офісу Генерального прокурора про вчинення кримінальних

правопорушень щодо адвоката. У документі зазначено, що в діях працівників поліції та ТЦК і СП вбачаються ознаки низки злочинів: перешкоджання адвокатській діяльності (ст. 397 КК), незаконне позбавлення волі (ст. 146 КК), незаконне затримання (ст. 371 КК), втручання в роботу електронних систем (ст. 361 КК) та умисне заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості (ст. 122 КК).

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/ybenuv](https://surl.li/ybenuv).

Адвокатів дедалі частіше намагаються зробити заручниками політичних процесів, ототожнюючи їх із підзахисними. Такі дії підривають незалежність професії, створюють атмосферу залякування, внаслідок чого громадяни України позбавляються права на захист.

Комітет НААУ підготував та **28 серпня** оприлюднив Звіт щодо ототожнення адвокатів з клієнтами на території України у період дії воєнного стану.

У документі зібрано статистику звернень адвокатів за 2022 рік — перше півріччя 2025 року. Вона свідчить про стале зростання кількості порушень: якщо у 2022 році було зафіксовано 13 випадків ототожнення адвокатів із клієнтами, то у 2023-му — вже 21, у 2024-му — 28, а лише за перше півріччя 2025 року їх кількість сягнула 32.

Наведено конкретні приклади порушень, зокрема фізичне перешкоджання діяльності в судах, вручення адвокатам повісток і затримання, відкриття кримінальних проваджень, медійні кампанії дискредитації адвокатів, публічні образи та погрози. Вони підкреслюють небезпеку професії та сигналізують про системні ризики для правової держави. У воєнний період це посилює вразливість адвокатури, що підриває довіру до судової системи та створює умови для порушення міжнародних стандартів захисту прав людини.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/uvmpvu.

Ототожнення адвоката з клієнтом руйнує фундамент правосуддя, оскільки позбавляє людину можливості реалізації права на захист, змушує адвокатів уникати участі в резонансних справах і зрештою робить мертвими процесуальні гарантії. А без цього неможливе справедливе судочинство.

З обговорення цієї проблеми в Одесі розпочався Форум з кримінального права та процесу імені Йосипа Бронза. Подія вже стала традиційним майданчиком для обговорення викликів у діяльності адвокатів — від змін законодавства до реалізації прав і забезпечення професійних гарантій.

На думку Голови НААУ, РАУ, тенденція ототожнення підриває презумпцію невинуватості, замінює правові принципи емоційними закличками, створює загрозу для інституту захисту в кримінальному процесі. У зв'язку з цим Рада адвокатів України здійснює моніторинг кримінального провадження щодо одеської адвокатики Ольги Панченко, розглядаючи його як показовий приклад небезпек, які виникають у разі ототожнення захисника з його клієнтом.

Більш докладно про цей кейс розповів голова Комітету НААУ **Євгеній Солодко**. Справа набула міжна-

родного виміру, адже до захисту долучилися іноземні науковці та колеги-правники, що свідчить про винятковість ситуації.

За його словами, унікальність цього випадку полягає в тому, що О. Панченко було притягнуто до відповідальності як захисника підозрюваного фактично лише за здійснення нею професійної діяльності. Такі дії, на думку Є. Солодка, є неприпустимими у правовій державі, навіть з огляду на воєнний стан. Окремо голова профільного комітету НААУ зупинився на спробах дискредитаційної кампанії проти керівництва Ради адвокатів Одеської області, вбачаючи в цьому ознаку цілеспрямованого тиску на адвокатуру.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/cyibbs.

Обшук в адвоката не може проводитися без ухвали слідчого судді. Невідкладні обшуки у приміщеннях адвоката чи його транспортних засобах є незаконними, адже кримінальний процесуальний закон передбачає спеціальну процедуру.

Про це нагадав заступник голови Комітету НААУ **Олександр Лавадний** у випуску подкасту «Експертна думка», підкресливши: особливий процесуальний статус адвоката виключає можливість проведення слідчих дій без попереднього судового дозволу. «Невідкладні слідчі дії, які передбачені КПК, дають підстави для проведення таких обшуків з метою врятування життя людей, майна або переслідування особи, яка вчинила злочин. І, як правило, працівники правоохоронних органів зловживають такими підставами і проводять обшуки без ухвал слідчого судді в адвокатах», — зауважив він.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/wawqfw.

17 вересня опубліковано статтю заступника голови Комітету **Володимира Ємельянова** на тему «Для АРМА виписали нові правила визначення управителів: що змінюється».

Добір управителя арештованих активів вважався одним із найбільш вразливих елементів у роботі Агентства з розшуку та менеджменту активів. Непрозорість конкурсів і затягування процедур часто ставали об'єктом критики. У Законі № 4503-IX запроваджено нову модель.

До 30 липня 2025 року (набрання чинності Законом «Про внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку

та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами» № 4503-IX) управителів арештованих активів АРМА визначало за загальними правилами публічних закупівель.

Юридичні особи чи підприємці відбиралися на конкурсній основі, але без поділу активів за типами чи складністю. Такий підхід часто створював проблеми: конкурсні процедури займали тривалий час, а універсальні вимоги до учасників не враховували специфіки активів. Це ускладнювало збереження їхньої економічної вартості.

За нової системи змінилася логіка: перед передаванням в управління АРМА проводить ідентифікацію активу. Цей етап включає аналіз правового статусу, наявних обтяжень, економічного потенціалу, витрат на утримання та зберігання. На підставі такого висновку вирішується питання про можливість ефективного управління.

Ключовою новацією став поділ активів на прості та складні. До перших належать грошові кошти чи окремі об'єкти рухомого та нерухомого майна, які можна передати в користування без додаткових комплексних заходів для забезпечення функціонування такого активу. Складними визнаються цілісні майнові комплекси, пули активів, що потребують організації господарської діяльності, частки в статутному капіталі та акції, об'єкти, управління якими вимагає спеціальних дозволів чи ліцензій, а також активи, вартість яких перевищує 20 тис. прожиткових мінімумів чи які належать до об'єктів культури і мистецтва.

Саме від цієї класифікації залежить процедура визначення управителя: для простих активів передбачено дворівневу систему відбору, а для складних — спеціальну процедуру із залученням комісії. Але відповідні статті оновленого закону почнуть діяти з 30.01.2026.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/esioscp.

Побиття адвоката поліцейськими в Одесі влітку цього року отримало належне реагування: після звернення НААУ обласне управління патрульної поліції провело службове розслідування, встановило винних,

наклало на них дисциплінарні стягнення та передало матеріали до Державного бюро розслідувань.

23 червня 2025 року в Одесі адвокат **Андрій Смирнов** за викликом приїхав до свого клієнта, якого разом із місячним немовлям зупинили посеред вулиці патрульні. Але надати правничу допомогу не вдалося — правник отримав вимогу від одного з правоохоронців негайно припинити спілкування. Пояснення А. Смирнова, що він здійснює законну адвокатську діяльність, не мали впливу — поліцейський погрожував затриманням, хапав адвоката за руки й повторював: «Маю право тебе чіпати».

Дослідивши обставини, Комітет НААУ звернувся до керівництва патрульної поліції Одеської області. У листі наголошувалося на неприпустимості будь-якого тиску на адвоката під час надання правничої допомоги й ставилася вимога призначити службове розслідування. Крім того, Комітет просив провести роз'яснювальну роботу серед особового складу поліції, аби унеможливити подібні випадки в майбутньому.

У поліції провели службове розслідування й підтвердили факт дисциплінарного проступку з боку своїх співробітників. Частина поліцейських попередили про необхідність дотримання дисципліни, а щодо головного порушника — сержанта **Вадима Чухна** — застосували сувору догану.

Також матеріали про можливе заподіяння тілесних ушкоджень адвокату передали до Державного бюро розслідувань для правової оцінки дій правоохоронців.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/dhmtwf.

17 вересня, у межах робочого візиту до України, **виконавчий директор Міжнародної асоціації юристів (International Bar Association, IBA) Марк Елліс** відвідав НААУ, де відбулася робоча нарада з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні.

У центрі обговорення — Закон № 4547-IX від 16.07.2025, яким запроваджується адміністративна відповідальність за публічне ототожнення адвоката з його клієнтом.

«Ототожнення заборонено профільним Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Конвенцією Ради Європи про захист професії адвоката, тому надважливим є підписання Закону № 4547-IX, оскільки вводиться конкретний механізм відповідальності, незалежно від того, хто саме свідомо

ототожнює адвоката з їх клієнтами», — нагадав керівник Секретаріату НААУ, РАУ **Вадим Красник**.

Водночас довкола документа виник значний спротив. Представники грантових організацій намагаються переконати Офіс Президента, що закон звужує свободу слова. НААУ заперечує такі твердження та наголошує, що він спрямований виключно на недопущення маніпуляцій, які ставлять під загрозу право на захист. Саме тому Рада адвокатів України звернулася до Президента з проханням підписати закон. Це стане ключовим кроком у зміцненні гарантій професії.

Конкретні приклади переслідувань адвокатів навіть голова Комітету НААУ **Євгеній Солодко**. Він нагадав, що масові випадки фіксувалися ще у 2016 — 2019 роках, коли до судів надходили справи проти колишнього керівництва держави та осіб, обвинувачених у воєнних злочинах. Символом цього періоду стало вбивство адвоката **Юрія Грабовського**, який захищав російських військових.

За даними Комітету, у 2022 році надійшло 59 звернень про порушення прав адвокатів, у 2023 році — 98, у 2024 році — 86. За неповний 2025 рік зафіксовано вже близько сотні звернень. Євгеній Солодко наголосив, що зростання кількості проваджень та їх складність прямо впливають на рівень тиску.

Очільник Комітету НААУ також навів приклад адвоката **Ігоря Сінченка**, який захищав колишнього депутата Автономної Республіки Крим. У суді правника зустріла група з 15 — 20 осіб, що називали себе активістами. Вони називали адвоката зрадником держави, погрожували, зокрема обіцяли «вивезти на кладовище». Погрози повторювалися в електронних повідомленнях, а сам адвокат зрештою опинився в лікарні з інфарктом.

«Чимало колег відмовляються від захисту у справах, де фігурують воєнні злочини, через побоювання ототожнення з клієнтами», — зауважив Євгеній Солодко. У справі депутата до Ігоря Сінченка кілька адвокатів відмовилися від здійснення захисту саме через погрози. Проти іноземних адвокатів, які також брали участь у справі, організовувався тиск із вимогою виключити їх з Єдиного реєстру адвокатів України.

Окремо голова профільного комітету пригадав справу першого російського військового, засудженого за воєнний злочин у Сумській області, та згодом обмінюваного на українських військовополонених. Захист у межах кримінальної справи носив формальний характер і це викликало критику міжнародних спостерігачів. Така практика дискредитує Україну: формальний захист не відповідає стандартам правосуддя, а активний захист обертається тиском і загрозами для життя і здоров'я адвокатів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/zdcwif.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

12 вересня опубліковано статтю представника НААУ у Республіці Молдова **Юрія Григоренка** на тему «Паспорти без гарантій: правові проблеми множинного громадянства в Україні».

18 червня 2025 року Верховна Рада ухвалила Закон № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України». Документ закріпив визначення множинного громадянства як одночасної належності особи до громадянства двох або більше держав. При цьому встановлено принцип, що в межах України така особа визнається виключно громадянином України.

Закон також установлює низку обмежень. Множинне громадянство прямо заборонене для осіб, які мають паспорти РФ або держав, що не визнають територіальну цілісність України. Крім того, Кабінет Міністрів отримав повноваження формувати перелік «дружніх» країн, громадяни яких можуть набувати українське громадянство у спрощеному порядку.

Утім, саме на цьому етапі виникають серйозні колізії з чинним законодавством. Спеціальні акти, ухвалені після 2014 року, вже врегулювали питання громадянства для мешканців тимчасово окупованих територій. Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян

та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо Криму передбачає презумпцію збереження громадянства України, незалежно від дій окупаційної влади, і визнає недійсними будь-які рішення про надання російських паспортів.

У Законі «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» встановлено інші механізми: невизнання документів, виданих на окупованій території, та спрощені процедури для мешканців цих регіонів при отриманні українських документів.

У такий спосіб виникає суперечність: спеціальні закони презюмують примусовість паспортизації та збереження громадянства України для мешканців ТОТ, водночас нові норми створюють ризик втрати цього громадянства саме для тих, кого держава мала би захищати.

Детальніше за посиланням: URL: surl.it/rnetvi.

15 вересня опубліковано статтю представника НААУ у Республіці Молдова **Юрія Григоренка** на тему «Множинне громадянство без міфів: документи, кордон і судова практика».

Попри ухвалення закону про множинне громадянство, для багатьох українців залишаються відкритими практичні питання: як підтвердити належність до громадянства, які документи потрібні мешканцям окупованих територій, чи загрожує штраф за іноземний паспорт і що показує судова практика.

Для значної частини жителів тимчасово окупованих територій відсутність українського паспорта стала серйозною проблемою. Закон визнає їх громадянами України, однак підтвердження цього статусу потребує спеціальних процедур.

В'їзд на підконтрольну територію можливий навіть без паспорта. Основним документом для цього є свідоцтво про народження. Додатково можуть використовуватися будь-які українські документи з фотокарткою: довідки про освіту, медичні чи пенсійні посвідчення, трудова книжка. Найбільш вагомими є пенсійні документи, оскільки дані про пенсіонерів десятиліттями зберігаються в електронних базах Пенсійного фонду України.

Після прибуття громадянин має звернутися до Державної міграційної служби. Процедура встановлення особи передбачає кілька варіантів: за участю свідків, через відеозв'язок або шляхом перевірки наявних

записів у державних реєстрах. Здебільшого дані про соціальні чи пенсійні виплати дають змогу відновити підтвердження громадянства.

Наступним кроком є оформлення паспорта громадянина України та за потреби отримання статусу внутрішньо переміщеної особи. Це відкриває доступ до соціальних виплат і спрощує документування надалі.

Таким чином, навіть за відсутності паспорта можливість повернутися на підконтрольну територію та відновити документи зберігається. Ключовим залишається збереження будь-яких українських документів і використання даних державних реєстрів для підтвердження громадянства.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/rsvedp.

16 вересня опубліковано статтю представника НААУ у Республіці Молдова **Юрія Григоренка** на тему «Громадянство єдине чи множинне? Новий закон поставив конституційну дилему».

Парламент визнав множинне громадянство, проте ключове питання залишилося без відповіді: чи сумісне це з Основним Законом. Без висновку Конституційного Суду та з дискрецією Кабміну формувати перелік дружніх держав ризики правової невизначеності лише посилюються.

18 червня 2025 року у Верховній Раді ухвалили Закон № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України». За нього проголосували 243 народні депутати. У документі формалізується інститут множинного громадянства, який до цього де-факто існував, але частково й у вибіркових випадках:

- за народженням: набуття дитиною громадянства України та громадянства іншої держави;
- внаслідок усиновлення: набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновлювачів-іноземців;
- шлюб з іноземцем: автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем;
- автоматичне набуття при повнолітті (якщо український громадянин не отримував жодного документа іноземної держави);
- спрощеного порядку (для певних категорій іноземців).

У Законі запроваджено визначення множинного громадянства як одночасної належності особи до громадянства двох або більше держав. Установлено принцип, що на території України така особа визнається виключно громадянином України. Передбачено обмеження: множинне громадянство не допускається для осіб, які мають паспорти РФ або держав, що не визнають територіальної цілісності України.

Окремо закріплено повноваження Кабінету Міністрів України формувати перелік іноземних держав, громадяни яких можуть набувати громадянство України у спрощеному порядку. Відсутність цього переліку у самому законі означає, що ключові умови реалізації будуть визначені урядом уже після набрання ним чинності.

Закон має значення як з юридичного, так і з політичного погляду. З одного боку, він узгоджує українське законодавство з міжнародною практикою та враховує потреби мільйонів українців за кордоном, з іншого — залишається відкритим питання відповідності Конституції та можливі колізії з чинними актами, що регулюють статус жителів окупованих територій.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ylekoh.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ ВИБОРЧОГО ПРАВА

Мандат народного депутата України належить народу, а не партії, і остання не може свавільно «анулювати» волевиявлення виборців. Імперативний мандат суперечить європейським демократичним цінностям і стандартам.

Відповідне рішення Європейського суду з прав людини від 10.07.2025 у справі **Tomenko v. Ukraine** (заява № 79340/16) докладно проаналізував член Комітету НААУ **Борис Сіклицький** у статті.

У цій справі, де політична партія достроково припинила повноваження народного депутата у зв'язку з його виходом зі складу фракції, суд одностайно визнав, що Україна порушила статтю 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує право на вільні вибори. І згідно з практикою ЄСПЛ це право охоплює не лише безпосередню участь у виборах, а й право бути обраним та реалізовувати отриманий мандат. Тобто обрана особа має право займати своє місце в парламенті протягом визначеного терміну повноважень.

Дострокове припинення повноважень депутата було визнано незаконним (відсутній закон і процедура), непередбачуваним для нього і непропорційним. Така практика порушує принцип верховенства права і фактично ставить партію вище волі виборців.

Детальніше за посиланням: URL: surl.lu/pndtuk.

Фінансування виборчих кампаній в Україні набуває особливого значення у період відновлення після війни. Прозорість і підзвітність виборчих витрат мають стати запорукою чесних і демократичних виборів, попри безпекові та економічні виклики.

Законодавчі зміни та практичні виклики стали предметом круглого столу, організованого у Комітеті. У дискусії взяли участь адвокати, члени Центральної виборчої комісії та представники громадських організацій.

Відкриваючи захід, голова профільного комітету НААУ **Алла Басалаєва** підкреслила актуальність теми і запропонувала зосередитися на ключових питаннях: забезпеченні прозорості та контролю виборчих фінансів, протидії тіньовим схемам, пошуку джерел фінансування кампаній і мінімізації зовнішнього впливу.

Проблема тіньового фінансування та недостатнього контролю за витратами виборчих кампаній є спільною для багатьох країн, як зауважив співмодератор круглого столу, член ЦВК і ради Комітету НААУ **Андрій Євстігнєєв**. Він навів приклади Боснії і Герцеговини, Албанії, Молдови та Румунії, де ці виклики також залишаються актуальними.

Проблему хронічного недофінансування Центральної виборчої комісії під час міжвиборчих періодів та застарілих підходів до фінансування місцевих виборів окреслив заступник голови ЦВК **Сергій Дубовик**. Він запропонував частково покласти фінансову відповідальність на суб'єктів виборчого процесу. Серед пріоритетів спікер відзначив необхідність централізованого фінансування виборів, посилення фінансового

моніторингу та встановлення обмежень для зовнішнього впливу з боку недружніх держав і пов'язаних з ними організацій.

Детальніше за посиланням: URL: surl.ln/cnvejg.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ ЛОБІЮВАННЯ

З метою надання підтримки та проведення навчань адвокатам, які прагнуть брати участь у лобіюванні та адвокації, при НААУ створено постійно діючий колегіальний дорадчий орган — **Комітет з питань лобіювання**. Відповідне розпорядження від 09.09.2025 № 173 підписала голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**.

Головою новоутвореного Комітету призначено адвоката **Олексія Шевчука**, який раніше очолював Комітет НААУ з питань інформаційної політики та взаємодії із ЗМІ.

Комітет, зокрема, займатиметься організацією проведення тренінгів та навчальних семінарів із залученням національних та міжнародних експертів, інших заходів з метою просування лобіювання, як одного із законних та ефективних інструментів впливу на процес прийняття рішень у публічній політиці.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/bfymez.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

26 серпня голова Комітету розповів про можливості українського агроекспорту після відновлення квот ЄС.

Голова Комітету Андрій Шабельніков дав інтерв'ю виданню Бізнес.Район про стан українського агроекспорту після відновлення квот ЄС із 6 червня.

Шабельніков зазначив, що відновлені квоти діють у скороченому форматі, що спонукає українських агра-

рів шукати альтернативні ринки збуту. Він навів приклад «азербайджанського економічного дива» як модель для України — ВВП Азербайджану зріс у 13,9 раза з 1991 року, тоді як в Україні лише у 2,5 раза.

Голова Комітету підкреслив, що українські фермери можуть заробляти у 10 разів більше, якщо розбиратимуться в механізмах прямих продажів замість роботи через посередників. Він також зазначив перспективність нових ринків — Узбекистану, Казахстану, країн Африки та Арабських Еміратів.

Окремо Шабельніков наголосив на необхідності створення механізму страхування інвестицій під час війни для залучення іноземного капіталу в економіку України.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ezaluo.

4 вересня голова Комітету Андрій Шабельніков у подкасті «Експертна думка» проаналізував новий мораторій на безпідставні перевірки бізнесу, запроваджений в Указі Президента № 538/2025 від 21.07.2025.

За словами голови Комітету, мораторій зменшить податковий тиск на підприємства в умовах війни, але повного захисту не гарантує. Планові перевірки скасовано для більшості сфер господарської діяльності, однак залишаються винятки: контроль підприємств із ліцензіями на реалізацію підакцизних товарів та перевірки за скаргами на конкретні суб'єкти господарювання.

Андрій Шабельніков також зазначив, що попередні обмеження перевірок після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році стали одним із чинників збереження економіки. В умовах збереження адміністративного та кримінального тиску роль адвоката у захисті прав підприємств залишається критично важливою.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/hwkrqy.

5 вересня голова Комітету Андрій Шабельніков опублікував статтю про банкрутство в Україні.

За даними автора, за перші 6 місяців 2025 року офіційно визнано банкрутами 577 громадян України — на 33 % більше порівняно з аналогічним періодом 2024 року. Найбільше банкрутів нараховується у столиці (95 справ, 15 % від загальної кількості), Київській області (58 справ, 9 %) та Дніпропетровщині (53 справи, 8 %).

У статті детально розглянуто процедуру банкрутства фізичних осіб, передумови визнання неплатоспроможності, порядок реструктуризації боргів та правові наслідки для боржника. Андрій Шабельніков зазначив основні переваги процедури, зокрема можливість «перезапуску» та зупинку нарахування штрафів, а також ризики — вплив на ділову репутацію протягом 3 років.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/yfytyf.

16 вересня член Комітету Ірина Лугова опублікувала статтю у виданні Liga:Zakon про правила, ризики та відповідальність під час перевірок у сфері публічних закупівель.

Авторка детально розглянула повноваження контролюючих органів — Державної аудиторської служби, Рахункової палати та Антимонопольного комітету. Особливу увагу приділено підставам для початку перевірок, серед яких дані автоматичних індикаторів ризику «red flags», скарги учасників та громадських організацій.

Лугова систематизувала типові порушення: неправильне визначення предмета закупівлі, складання дискримінаційної тендерної документації, недотримання строків оприлюднення інформації, незаконне відхилення пропозицій. За такі дії передбачена адміністративна, матеріальна та дисциплінарна відповідальність.

Член Комітету підкреслила, що ключ до зменшення ризиків — системна робота з документацією, навчання

персоналу, залучення правничої експертизи та внутрішній контроль.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/smzguw.

17 вересня член Комітету НААУ Віталій Жадобін опублікував статтю у виданні Liga:Zakon про повернення позовної давності після прийняття Закону № 4434-IX.

Автор нагадав, що з 4 вересня 2025 року відновився перебіг строків позовної давності, які кілька разів зупинялися через карантин та воєнний стан. Загальний строк становить три роки, скорочений — один рік для певних категорій вимог.

Адвокат детально пояснив особливості обчислення строків: якщо боржник прострочив виплату під час «паузи», строк починається з 4 вересня 2025 року. Якщо прострочення відбулося до зупинки, строк розбивається на два періоди.

Також член Комітету підкреслив необхідність для бізнесу проаналізувати заборгованість для розуміння судових перспектив та правильного списання безнадійних боргів. Він також зазначив, що постійні зміни законодавства порушують принцип його стабільності.

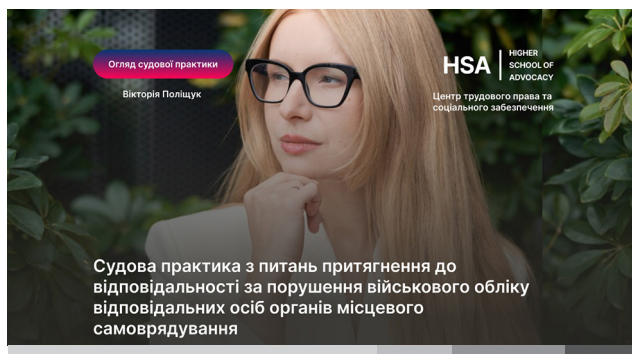
Детальніше за посиланням: URL: surli.cc/kzrvtu.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

Публікації членів Комітету

Вікторія Поліщук:

- Судова практика з питань притягнення до відповідальності за порушення військового обліку відповідальних осіб органів місцевого самоврядування
- Звільнення за прогул в умовах воєнного стану: аналіз постанови Верховного Суду
- Які особливості звільнення за частиною 3 статті 38 Кодексу законів про працю України?
- Про медіацію у трудових спорах

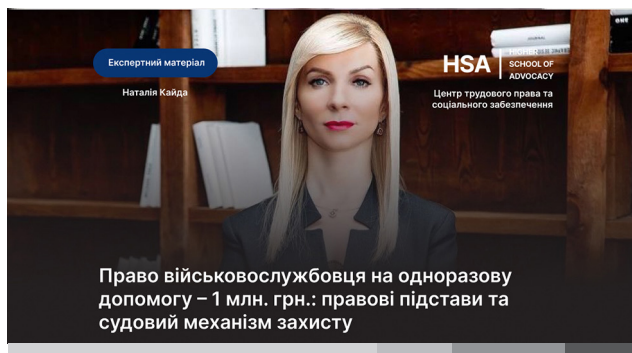
- Правові новини з трудового права та соціального забезпечення за серпень 2025 року
- Судова практика з питань трудових спорів за серпень 2025 року
- Судова практика з питань захисту прав військовослужбовців за серпень 2025 року
- Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «ВЕРВЕЛЕ проти ГРЕЦІЇ»
- Судова практика з питань мобілізації, бронювання та військового обліку за серпень 2025 року

Ганна Лисенко:

- Звільнення працівників: алгоритм дій роботодавця та ключові ризики

Наталія Кайда:

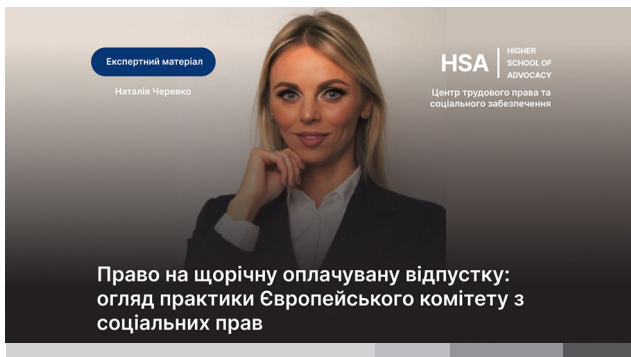
- Право військовослужбовця на одноразову допомогу — 1 млн грн: правові підстави та судовий механізм захисту

- Переміщення військовослужбовця без його згоди в особливий період: позиція ВС

Наталія Черевко:

- Профспілки як суб'єкт трудового права: трансформація ролі в умовах воєнного стану

— Право на щорічну оплачувану відпустку: огляд практики Європейського комітету з соціальних прав

— «Угоди про нерозголошення» в трудових спорах: уроки зі справи «Грін проти Сполученого Королівства»

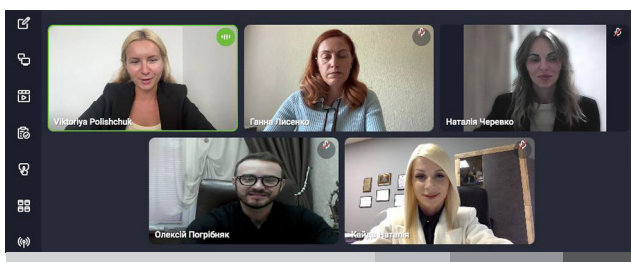
— Аналіз законопроекту № 13507 про «ознаки наявності трудових відносин» крізь призму євроінтеграції та права ЄС

Олексій Погрібняк:

— Форми працевлаштування: що має знати відділ кадрів

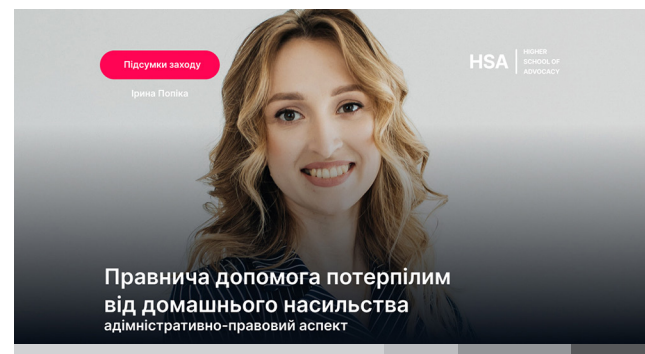
18 вересня члени Комітету провели фахову дискусію на базі ВША НААУ «Трудові спори, перевірки Держпраці, дисциплінарні стягнення та працевлашту-

вання осіб з інвалідністю: практика 2022 — 2025 років». Під час заходу адвокати розкрили питання щодо: самостійного пошуку підприємством працівників — осіб з інвалідністю; перевірок Держпраці 2025: як не отримати штраф; дисциплінарного стягнення: загальний та спеціальний суб'єкт та судової практики у трудових спорах під час воєнного стану: відпустки, призупинення.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

18 серпня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «Правнича допомога потерпілим від домашнього насильства: адміністративно-правовий аспект», лектором якого виступила секретар Комітету **Ірина Попіка**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками правничу допомогу потерпілим від домашнього насильства, а саме:

- 1) покроковий порядок надання правничої допомоги постраждалим від домашнього насильства;
- 2) захист прав дитини: коли дитина визнається потерпілою (врахування останніх законодавчих змін);
- 3) порядок винесення термінового заборонного припису та видання обмежувального припису (ключові відмінності між терміновим заборонним та обмежувальним приписами);
- 4) особливості доказування у справах про адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства та видання обмежувального припису;
- 5) актуальна судова практика у справах про притягнення кривдників до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та у справах про видачу обмежувальних приписів; релевантна практика Європейського суду з прав людини.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/cTCZGJ](https://is.gd/cTCZGJ).

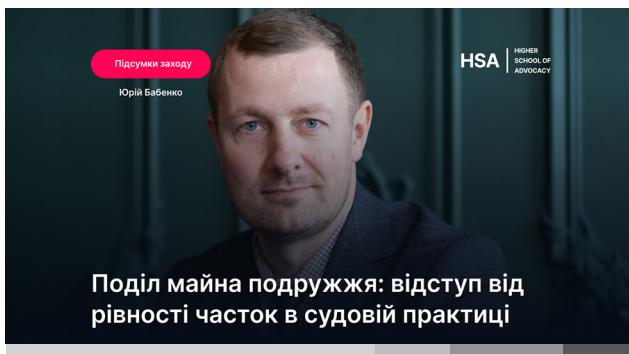

28 серпня на сайті НААУ було опубліковано Бюлетень у сфері сімейного права за II квартал 2025 року. У ньому систематизовано основні зміни законодавства, названо прокти нормативних актів, докладно проаналізовано актуальну судову практику національних судів і ЄСПЛ.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/jPvnjr](https://is.gd/jPvnjr).

5 вересня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «**Поділ майна подружжя: відступ від рівності часток в судовій практиці**», лектором якого виступив заступник голови Комітету **Юрій Бабенко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками поділ майна подружжя, а саме:

- 1) коли можливий нерівний поділ майна;
- 2) актуальні підходи ВС до поділу майна подружжя;
- 3) партнер не дбав про матеріальне становище родини;
- 4) інший з подружжя ухилявся від участі в утриманні дітей;
- 5) колишній чоловік чи дружина приховали, знищили чи завдали шкоди спільному майну;

6) експartner витрачав спільне майно на шкоду інтересам сім'ї;

7) із позивачем проживають діти, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, не є достатнім;

8) майно, набуте у шлюбі внаслідок дарування;

9) майно, набуте за час шлюбу, але за особисті кошти;

10) визнання особистого майна спільною власністю та його поділ;

11) встановлення факту проживання однією сім'єю;

12) врахування боргів при поділі майна;

13) користування майном лише одним з подружжя;

14) поділ недобудованого будинку;

15) поділ часток у спільному бізнесі.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/jZPnWg](https://is.gd/jZPnWg).

8 вересня на сайті НААУ було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Олени Максименко** на тему «Особливості виконання рішень про повернення дитини в державу постійного проживання».

Через мобільність, відкриті кордони та війну транскордонні сім'ї стали звичним явищем. І коли виникають спори щодо місця проживання дитини, домовитися про її повернення за місцем звичного проживання вдається рідко. Тому такі ситуації стають предметом судового розгляду, за наслідком якого постає питання виконання рішення.

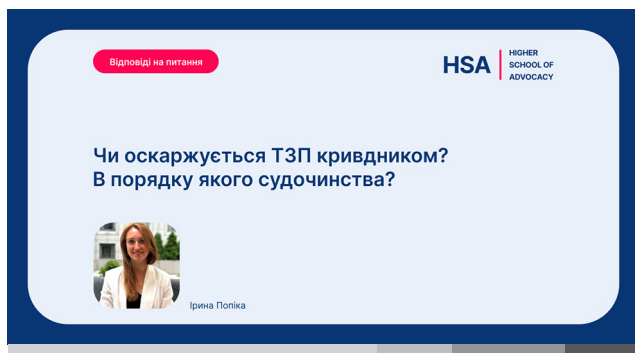
Питання повернення дітей, які були незаконно переміщені або утримуються з порушенням прав піклування, регламентуються у главі III Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Органи держави, на території якої перебуває дитина, не можуть розглядати справу про опіку до ухвалення рішення про доцільність її повернення. Водночас наявність рішення про опіку або його визнання не є самостійною підставою для відмови в поверненні дитини.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/4NE7XV](https://is.gd/4NE7XV).

9 вересня на сайті ВША НААУ було опубліковано відповідь на запитання під час вебінару на тему «Правнича допомога потерпілим від домашнього насильства: адміністративно-правовий аспект», яку підготувала секретар Комітету **Ірина Попіка**.

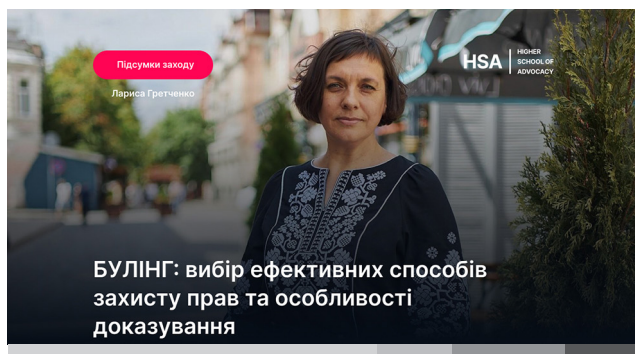
Відповідно до ч. 9 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (у редакції Закону № 4017-IX від 10.10.2024) особа, стосовно

якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його в адміністративному порядку відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» та/або в судовому порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України. Оскарження термінового заборонного припису не зупиняє його дію.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/Xm0Zdj.

10 вересня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «Булінг: вибір ефективних способів захисту прав та особливості доказування», лектором якого виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками булінг та вибір ефективних способів захисту, а саме:

- 1) законодавчі зміни-2024 щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми;
- 2) множинність суб'єктів реагування та ефективні способи захисту прав у ситуації булінгу;
- 3) докази і особливості доказування у справах про булінг та пов'язаних із цим;

4) відповідальність за цькування учасників освітнього процесу: актуальна судово практика;

4.1) справи про адміністративні правопорушення за ст. 173, 173-4, 184 КУпАП;

4.2) персональна відповідальність керівника закладу освіти за приховування булінгу;

4.3) оскарження бездіяльності керівника в ситуації булінгу та зобов'язання вчинити дії;

4.4) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої булінгом;

4.5) захист честі, гідності, ділової репутації та спростування недостовірної інформації;

4.6) справи щодо правомірності відрахування учня із закладу освіти за булінг;

4.7) оскарження дисциплінарних стягнень та звільнення вчителя за булінг;

4.8) суміжні спори, пов'язані з випадками булінгу та відсутністю належного реагування;

5) примирення сторін булінгу як спосіб припинення насильства в закладі освіти. Медіація.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/lvUZqM.

15 вересня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «Дитина як учасник у цивільній справі», лектором якого виступила заступник голови Комітету **Світлана Савицька**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками дитину як учасника в цивільній справі, а саме:

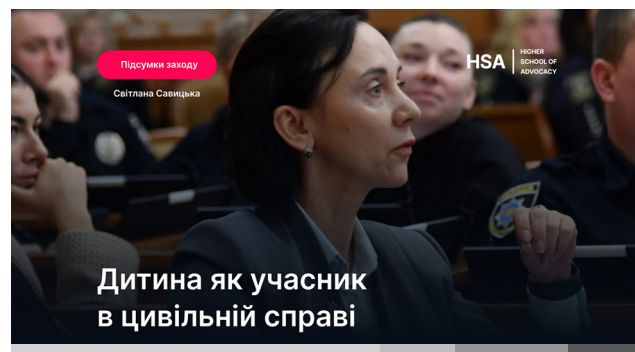
1) поняття та правовий статус дитини в цивільному судочинстві;

2) справи, в яких можлива участь дитини;

3) права дитини в цивільному судочинстві;

4) допит чи опитування дитини у цивільній справі.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/ugBDkN.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

12 вересня у НААУ відбувся круглий стіл «Ефективність права на захист при застосуванні запобіжних заходів: гарантії, виклики та шляхи забезпечення».

Модератором-доповідачем був член Комітету, адвокат **Богдан Глядик**. Захід пройшов в офлайн-режимі з онлайн-трансляцією на платформах Zoom, YouTube та Facebook НААУ.

До обговорення було винесено питання системних перешкод для ефективного захисту під час розгляду клопотань про запобіжні заходи, проблеми з часовими та організаційними обмеженнями, ефективність захисту за призначенням та гарантії вільного вибору захисника.

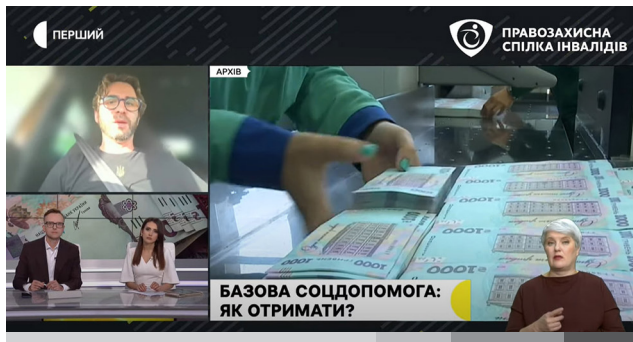
У заході взяли участь судді, адвокати, представники Уповноваженого з прав людини та Координаційного центру з надання правничої допомоги.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/vwywvc.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1 вересня голова Комітету **Олександр Вознюк** дав коментар телеканалу «ПЕРШИЙ» щодо базової соціальної допомоги.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/9tdeur.

16 вересня голова Комітету **Олександр Вознюк** дав коментар телеканалу «СУСПІЛЬНЕ» щодо пенсійних та соціальних програм.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/QtF8uV.

КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ НААУ

26 серпня голова Комітету **Ірина Сенюта** як доповідачка брала участь у круглому столі щодо миробудування на тему «Культура миру: чи є жінки у даному процесі».

2 вересня на сайті НААУ було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Дмитра Дюжева** на тему «Встановлення інвалідності через оцінювання повсякденного функціонування: як це працює». *Детальніше за посиланням: URL is.gd/Uz9lwQ.*

12 вересня член Ради Комітету **Ольга Данченко** опублікувала статтю на тему «Законопроект №13683 від 22.08.2025 року: які зміни пропонуються у застосуванні методу замінного материнства в Україні?». *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ybxvsp.*

14 вересня член Ради Комітету **Оксана Міськів** опублікувала статтю (публікацію) на тему «Пацієнт має право вимагати якісну медичну допомогу». *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/nnbora.*

15 вересня голова Комітету **Ірина Сенюта** як доповідачка брала участь у благодійному бізнес-сніданку.

17 вересня голова Комітету **Ірина Сенюта** як доповідачка виступила у прямому етері до Всесвітнього дня безпеки пацієнта з темою «Правнича безпека дитячої стоматології».

17 вересня голова Комітету **Ірина Сенюта** виступила як доповідачка на дискусійній панелі з темою «Спеціальні трудові права жінок і їх гарантії».

17 вересня голова Комітету **Ірина Сенюта** організувала та модерувала, а також була спікеркою на круглому столі на тему «Безпека пацієнта на порядку денному щодня», присвяченому Всесвітньому дню безпеки пацієнтів.

17 вересня регіональний представник Комітету у Миколаївській області **Андрій Саченко** як спікер виступив у прямому етері до Всесвітнього дня безпеки пацієнта з темою «Судовий захист прав пацієнтів, за наявні медичні послуги».

17 вересня регіональний представник Комітету у Рівненській області **Міла Хмара** як спікер виступила у прямому етері до Всесвітнього дня безпеки пацієнта.

17 вересня заступник голови Комітету **Вікторія Валах** як доповідачка виступила у прямому етері до Всесвітнього дня безпеки пацієнта з темою «Скарга чи крик у соцмережах: що реально захищає права пацієнта?».

17 вересня регіональний представник Комітету в Запорізькій області **Ольга Шевельова** як доповідачка виступила у прямому етері до Всесвітнього дня безпеки пацієнта з темою «Інформаційна згода: право пацієнта знати чи формальність у лікарській практиці?».

17 вересня регіональний представник Комітету в Київській області **Яна Бабенко** взяла участь у круглому столі на тему «Безпека пацієнта на порядку денному щодня», присвяченому Всесвітньому дню безпеки пацієнтів, з доповіддю «Безпека новонароджених і дітей при наданні медичної допомоги».

Член Ради Комітету **Юлія Миколаєць**:

1. Опублікувала статтю на тему «Документація медичної сестри: види, вимоги та повноваження». Спеціалізований щомісячний журнал «Довідник Головної медичної сестри». № 09/25, вересень.

2. Опублікувала статтю на тему «Сім важливих змін в ліцензійних умовах». Електронний журнал «Головний бухгалтер медичного закладу». № 09/2025, вересень.

3. Опублікувала статтю на тему «Нове у законодавстві про військовий облік студентів та жінок медиків». Електронний журнал «Практика управління медичним закладом» № 09/2025, вересень.

4. 21.08.2025 — вебінар на платформі цифрового видавництва Expertus. Лектор. Тема «Як скасування Господарського кодексу вплине на договірні відносини».

5. 09.09.2025 — вебінар на платформі цифрового видавництва Expertus. Лектор. Тема «Відповідальність роботодавця за порушення законодавства про охорону праці».

6. 13.09.2025 — участь у Науково-практичній конференції для фахівців сімейної медицини «Pro Family 2025». Спікер. Тема виступу «Юридичні питання у практиці лікаря первинної ланки».

7. 16.09.2025 — вебінар на платформі цифрового видавництва Expertus. Лектор. Тема «Відповідальність працівника за порушення законодавства про охорону праці».

8. 17.09.2025 — участь у круглому столі на тему «Безпека пацієнта на порядку денному щодня», присвяченому Всесвітньому дню безпеки пацієнтів. Доповідь на тему «Впровадження «правила Болар» в Україні та інші зміни в регулюванні обігу лікарських засобів в 2025 році: що це змінює для пацієнта».

19 вересня голова Комітету **Ірина Сенюта** як доповідачка брала участь у дискусійній панелі «Релігія і духовність: джерело сили та натхнення».

Голову Комітету **Ірину Сенюту** обрано експерткою Ради Європи за такими напрямками:

1) узгодження правової та регуляторної бази роботи Офісу омбудсмена, його інституційної структури та внутрішніх процедур з європейськими стандартами та передовими практиками у сфері прав людини;

2) боротьба з жорстоким поведінням шляхом ефективної реалізації мандата Національного превентивного механізму (НПМ) та впровадження європейських стандартів у сфері прав людини в роботу різних місць позбавлення волі;

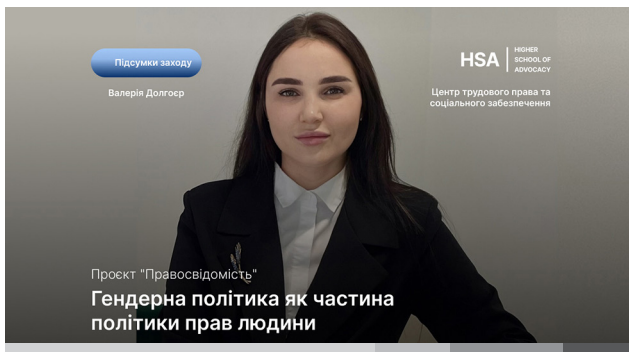
3) узгодження політики захисту даних, правової бази та практики з європейськими стандартами та Конвенцією Ради Європи 108+.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

18 серпня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «Гендерна політика як частина політики прав людини», лектором якого виступила заступник голови Комітету **Валерія Долгоєр**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками гендерну політику як частину політики прав людини, а саме:

1) гендерна політика: базове визначення;

- 2) чому гендерна політика важлива для всіх;
- 3) нормативно-правові основи гендерної політики;
- 4) механізми реалізації гендерної політики;
- 5) типові міфи та стереотипи щодо гендерної політики;
- 6) гендерна політика у конкретних сферах;
- 7) сучасні виклики та перспективи;
- 8) роль кожного у впровадженні гендерної політики.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/fL2vUV.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Адвокатський запит і тимчасовий доступ до речей і документів — ключові інструменти сторони захисту для збору доказів у кримінальному провадженні. Як ефективно ними користуватися, на що звернути увагу під час підготовки та які ризики враховувати?

20 серпня практичними порадами з цих питань ділився член Комітету **Кирило Легких** у рамках чергового подкасту «Експертна думка».

Готуючи адвокатський запит, він радить дотримуватися простої структури: зазначити, яку інформацію адресат має надати і яку інформацію відкриває сам адвокат. Посилання на кримінальне провадження у запиті не є обов'язковою вимогою закону, однак дозволяє одержувачу краще зрозуміти мету звернення.

Формулювання питань доцільно максимально конкретизувати. Найефективнішими можуть бути закриті запитання, на які можна відповісти «так» або «ні». Такий підхід працює за аналогією з допитом — адвокат, як і під час допиту свідка або потерпілого, має змогу будувати відповідь самостійно, задаючи запитання із чітким обмеженим варіантом відповіді.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/pnntsqr.

Проблема тиску правоохоронних органів на бізнес залишається однією з найгостріших для української економіки. Неврегульованість окремих процедур у Кримінальному процесуальному кодексі призводить до зловживань, у результаті яких підприємці опиняються в умовах правової невизначеності.

Ці питання стали предметом обговорення під час засідань робочої групи Комітету ВР з питань правоохоронної діяльності, що готує до другого читання законопроект № 12439 від 24.01.2025 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження». Участь у роботі групи на запрошення парламентарів узяв представник НААУ, член Комітету **Ігор Цюприк**.

Законопроект містить низку змін, спрямованих на посилення гарантій права власності та недопущення зловживань під час досудового розслідування. Серед них — консолідація підстав для повернення тимчасово вилученого майна, запровадження обов'язку прокурора оперативно приймати рішення про його повернення, участь власника або його представника у розгляді клопотання про «легалізацію» невідкладного обшуку, а також право на оскарження відповідної ухвали.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/cc/mxurpo.

Статті 407 — 409 Кримінального кодексу встановлюють відповідальність за самовільне залишення частини, дезертирство та ухилення від військової служби. Визначити, де закінчується відсутність на службі і починається дезертирство, чи коли симуляція хвороби кваліфікується як ухилення, — складне, але принципове завдання.

Злочини	2023				2024				I півріччя 2025			
	Висока ЄСРП	Шлях	Персональний захист	Варіант	Висока ЄСРП	Шлях	Персональний захист	Варіант	Висока ЄСРП	Шлях	Персональний захист	Варіант
СРП	16 515	2 239	1 919	2014	66 240	7 398	2 147	1180	109 906	4302	1 344	n/a
Дезертирство	7 771	171	116	176	23 209	614	263	224	15 310	166	59	n/a
Ухилення від військової служби	221	75	71	53	256	68	53	91	318	94	58	n/a

За даними Офісу Генерального прокурора, в першій половині 2025 року до ЄРДР внесено понад 125 тис. проваджень за ст. 407 (самовільне залишення частини) та 408 (дезертирство) КК. Для порівняння, за ст. 409 КК, що передбачає відповідальність за ухилення від військової служби, у тому числі через симуляцію хвороби чи самокалічення, фіксуються лише сотні проваджень щороку. Це пояснюється складністю доказування таких діянь.

Загалом же динаміка засвідчує стрімке зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері військової дисципліни. Наведені в таблиці цифри підтверджують цю тенденцію та демонструють, наскільки критичним є правильне застосування норм КК.

«Справедливість у справах цієї категорії залежить від ретельного аналізу обставин, психологічного стану військовослужбовця та належних доказів. У воєнний час ст. 407, 408 і 409 КК слугують інструментом підтримання дисципліни, однак водночас містять ризики зловживань. Вони відображають градацію ухилення від служби — від тимчасової відсутності до остаточного залишення, від пасивного уникнення до активних дій», — зазначає юрисконсульт НААУ **Віталій Федірко**.

Детальніше за посиланням: URL: surli.cc/epkbtv.

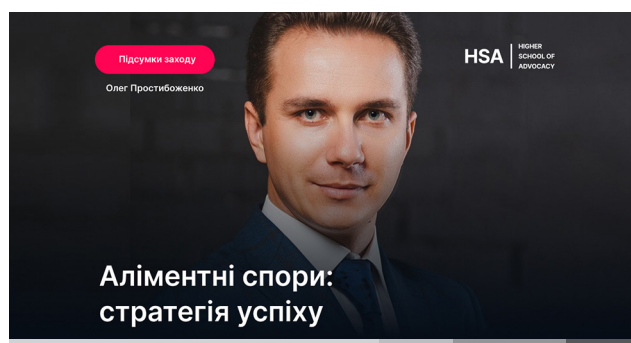
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

19 серпня на сайті ВША НААУ було оприлюднено підсумки заходу на тему «Аліментні спори: стратегія успіху», лектором якого виступив голова Комітету **Олег Простибоженко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками аліментні спори, а саме:

1) погляд з позиції стягувача:

1.1) стягнення аліментів у наказному провадженні (формування доказової бази);

1.2) стягнення аліментів у позовному провадженні (правова позиція, доказова база стягувача);

1.3) спосіб стягнення аліментів, його зміна;

2) погляд з позиції платника:

2.1) стягнення аліментів у наказному провадженні та способи протидії;

2.2) стягнення аліментів у позовному провадженні (правова позиція, доказова база платника).

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/xMFSg6.

Повномасштабна війна актуалізувала проблему цивільного процесу: якщо одна зі сторін мобілізована, справа має бути зупинена. Це стосується навіть розлучень, аліментів чи спадщини. Верховний Суд намагається знайти баланс, але наскільки вдало?

Про цю проблему, зокрема, розповів голова Комітету **Олег Простибоженко** під час інтерв'ю про головні виклики цивільного права і процесу в умовах війни та роль Комітету у підтримці адвокатів. Спількування з журналістом відбулося в рамках серії подкастів «Розмови в комітетах».

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/e4leZS.

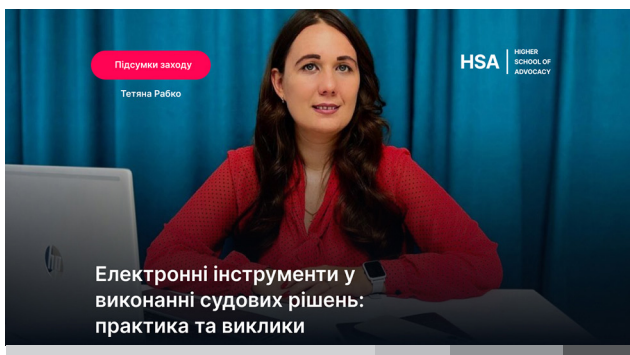

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У серпні — вересні заступниця голови Комітету **Тетяна Рабко** провела 3 вебінари та опублікувала 4 публікації.

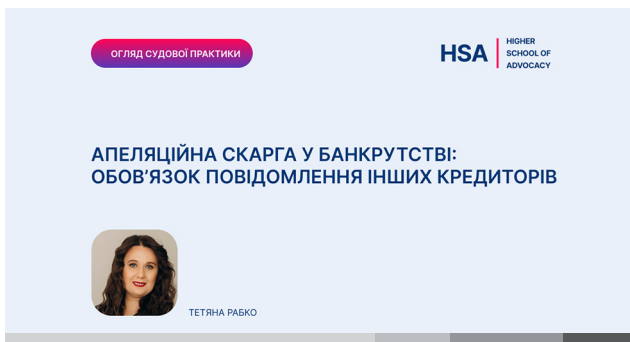
Вебінари:

- **19.08.2025** на тему «Електронні інструменти у виконанні судових рішень: практика та виклики»;
- **03.09.2025** на тему «Процесуальні строки та доступ до матеріалів справи в е-судочинстві»;
- **15.09.2025** на тему «Діджиталізація виконавчого провадження. Захід для адвокатів Тернопільської області».

Публікації:

- Штучний інтелект у ролі консультанта. Чи приймає суд його висновки?
- Доказ надсилання до Електронного кабінету сторони поданих до суду документів;
- Апеляційна скарга у банкрутстві: обов'язок повідомлення інших кредиторів;
- Електронне подання документів: обов'язок підтвердження повноважень крізь призму судової практики.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕТОРІВ

22 серпня у виданні «Юридична газета» було опубліковано статтю секретаря Комітету **Кирила Кузнецова** на тему «Ризики співпраці з неблагонадійним контрагентом».

Визнання договору недійсним. Одним із найсерйозніших ризиків співпраці з неблагонадійним контрагентом є можливість визнання договору недійсним через відсутність повноважень у підписанта, наявність яких вимагає ст. 203 Цивільного кодексу. Якщо директор чи представник контрагента діяв без належного обсягу повноважень, суд може визнати договір недійсним (ст. 215 ЦК).

Відповідно до ч. 3 ст. 92 ЦК у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, якщо юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/mJqZgA](https://is.gd/mJqZgA).

26 серпня на порталі LIGA ZAKON було опубліковано статтю заступника голови Комітету **Сергія Лисенка** на тему «Корпоративна політика ризиків може стати для МСБ інструментом виживання».

Зміст і орієнтири. За міжнародним стандартом ISO 31000 ризик визначають як вплив невизначеності на досягнення цілей. Цей вплив може мати як негативні наслідки — фінансові втрати чи репутаційні збитки, так і позитивні — нові можливості або додаткову вигоду.

Для малого та середнього бізнесу корпоративна політика управління ризиками є практичним інструментом, що допомагає структурувати підхід до прийняття рішень, зменшувати непередбачуваність бізнес-процесів, підвищувати довіру банків, партнерів та інвесторів. Вона дозволяє запобігати судовим справам, уникати фінансових втрат через ненадійних контрагентів і водночас обмежувати негативний вплив правоохоронних та контролюючих органів у вигляді перевірок чи обшуків. І це не бюрократія, а спосіб зробити бізнес менш вразливим і більш стійким.

Детальніше за посиланням: [URL: is.gd/Q64YSV](https://is.gd/Q64YSV).

2 вересня на порталі LIGA ZAKON було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Юрія Шуліки** на тему

«Ключові засади безпеки підприємства: що варто врахувати керівнику».

Віддзеркалення держави. Будь-яка законна діяльність відбувається в межах «правил гри», визначених державою через закони та інші акти. Вона ж забезпечує їх виконання інститутами влади й правоохоронними органами. Це базова концепція для вибудови безпекової моделі бізнесу, адже її ефективність значною мірою залежить від форми правління та векторів розвитку країни.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/FkrpCT.

5 вересня на порталі LIGA ZAKON було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Святослава Болінсько-го** на тему «Безпека бізнесу: як навчати персонал».

Слабкі місця. У більшості компаній вразливість безпеки проявляється не в технічних системах, а в щоденних звичках працівників.

Хоча кожен знає, що паролі — це доступ до всієї інформації на комп'ютері, досить часто на робочому столі людини можна побачити стікери з ними.

Не менш поширеною є практика залишати чернетки на робочих місцях. Для стороннього вони виглядають непотрібними клаптиками паперу, але з боку безпеки це ті ж самі документи, які можуть містити важливі відомості.

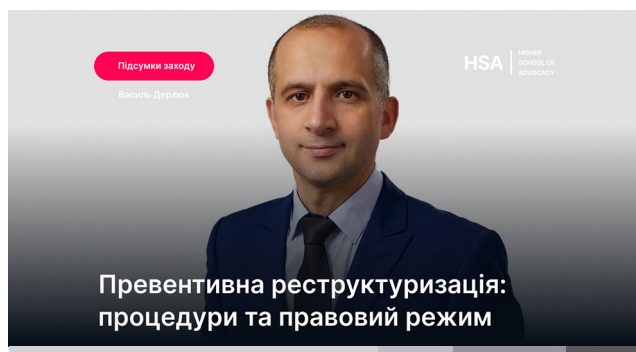
Детальніше за посиланням: URL: is.gd/fFn0Ms.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БАНКРУТСТВА

Публікації членів Комітету

Василь Дерлюк:

— Превентивна реструктуризація — новий інструмент для порятунку бізнесу

Юрій Григоренко:

— Банкрутство фізичних осіб: кому і для чого воно потрібне в 2025 році

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗМІ

Україна, яка брала безпосередню участь у підготовці першої у світі Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, досі так і не поставила під нею підпис. Формальних заперечень начебто немає, але й реальних кроків для приєднання теж.

Чому процес підписання й ратифікації затягується, обговорювали **20 серпня** на робочій нараді в парламенті. Захід відбувся на базі підкомітету з питань організації та діяльності адвокатури Комітету ВР з питань правової політики за ініціативи голови цього підкомітету **Володимира Ватраса**. Участь у заході взяли народні депутати, представники Мін'юсту, МЗС та НААУ.

На питання депутатів посадовця Мін'юсту визнала, що не вони не виходили із пропозицією до Кабінету Міністрів щодо уповноваження когось на підписання Конвенції. Вона зазначила, що без збору й узагальнення всіх позицій Міністерство не готове ініціювати це питання.

Але представники адвокатури поставили під сумнів таку аргументацію. Так, голова Комітету **Олексій Шевчук** зауважив, що підписання Конвенції ніяк не пов'язане з тривалими внутрішніми процедурами. Адже МЗС ще від моменту ухвалення документа мало всі необхідні повноваження для його підписання, а саме підписання не є тотожним ратифікації. Він підкреслив, що затримка суперечить прямим обов'язкам держави і створює ризик знецінення результатів роботи українських представників у Раді Європи.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ebvclx.

«Засобами масової інформації поширюється новина про те, що Національна поліція України нібито

розслідує кримінальний злочин, скоєний керівництвом Національної асоціації адвокатів України.

Це відверта маніпуляція. Нацполіція жодних розслідувань стосовно Голови НААУ та її заступників не проводить.

Джерелом поширення фейкової інформації є ГО «Фундація ДЕЮРЕ», яка від свого заснування займається системними інформаційними атаками на українську адвокатуру», — заявив голова Комітету **Олексій Шевчук**.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/eqfzv

У НААУ підготували гайд для журналістів, медіа та громадськості, який роз'яснює зміст поняття «ототожнення адвоката з клієнтом» і пропонує практичні рекомендації, як уникати порушень гарантій адвокатської діяльності.

Документ презентував спікер НААУ, голова Комітету **Олексій Шевчук** під час дискусії «Захист адвоката від ототожнення з клієнтом: міжнародні стандарти та контекст України», що відбулася 8 вересня у Києві.

«Це локальний нормативний акт, який є у нас як саморегулювальної спільноти — адвокатури, — пояснив Олексій Шевчук. — Його можна використовувати журналістам. І, власне, це роз'яснення, яке видає наша спільнота, як діяти, що є ототожненням у розумінні Закону».

У документі наголошується, що заборона ототожнення адвоката з клієнтом існує в українському законодавстві з 2012 року, але тривалий час мала декларативний характер. Закон № 4547-IX, ухвалений у липні 2025 року, уперше встановив адміністративну відповідальність за такі дії.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/tcaanv.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Публікації членів Комітету

Юрій Григоренко:

— Судовий експерт та фахівець: у чому різниця процесуального статусу залученого спеціаліста?

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

3 вересня на порталі LIGA ZAKON було опубліковано статтю члена Ради Комітету **Олени Шафранової**

на тему «Оренда сільськогосподарської техніки: договір, облік, акцизні ризики».

В Україні активно розвивається ринок оренди сільгосптехніки, проте формальний підхід до договорів і відсутність належного юридичного супроводу призводять до серйозних ризиків для бізнесу — від цивільної відповідальності до акцизних штрафів.

Переддоговірні відносини. Загальною правовою базою для орендних відносин виступає Цивільний кодекс України (гл. 58, ст. 759 — 786), який регламентує оренду майна, а також спеціальні норми для оренди транспортних засобів (ст. 799 — 805).

Укладення будь-якого договору має починатися з фахової консультації юриста: обговорення специфіки відносин, перевірки контрагентів у реєстрах (ЄДР, обтяження, банкрутства), податкових наслідків, акцизних ризиків. В умовах війни ідентифікація та перевірка сторін договору набули нового сенсу. Відсутність належного due diligence може стати негативним наслідком не тільки для договірних відносин, але й для бізнесу загалом.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/a66dJf.

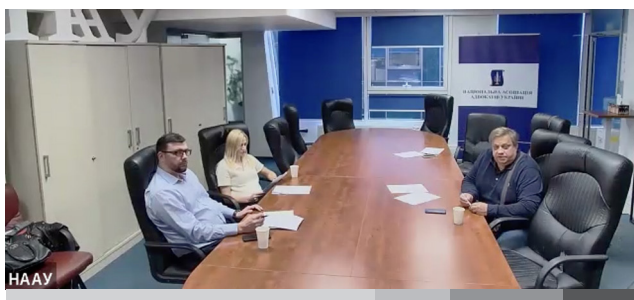
9 вересня на порталі LIGA ZAKON було опубліковано статтю заступника голови Комітету **Дмитра Навроцького** на тему «Електронні аукціони продажу землі: переваги та ризики».

Новий гравець на ринку. Ідея створення державного земельного банку існувала давно, але була реалізована лише в серпні 2024 року, коли Фонд державного майна України завершив процес корпоратизації ДП «Фонд аграрних інвестицій», створивши на його базі ТОВ «Державний земельний банк». Це підприємство стало першим оператором, який управляє та здає в оренду державні землі сільськогосподарського призначення. За даними ФДМУ, держава володіє близько 806 тис. га землі, що може приносити до 8 млрд грн доходу на рік.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/K7X4ZY.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

19 вересня на плановому засіданні Комітет розглянув питання підготовки до другого круглого столу, який планується провести в жовтні. Захід стане продовженням активної роботи Комітету — у липні вже відбувся круглий стіл «Містобудівний кодекс: національна потреба та європейський вектор» за участі

народного депутата України, де обговорювалася реформа будівельного законодавства України.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

Хто може перетнути державний кордон України під час воєнного стану? Чи потрібна згода батьків для виїзду з дитиною? Чи мають право на виїзд юнаки 16 — 18 років, чоловіки від 18 до 25, заброньовані працівники та жінки-військовозобов'язані?

У подкасті НААУ «Експертна думка» член Ради Молодіжного Комітету **Жанна Грушко** відповіла на найпоширеніші запитання щодо перетину кордону під час воєнного стану.

Одним із таких є можливість перетину кордону юнаками до 18 років. Адвокатка зауважила, що обмежень відповідно до Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених у постанові Кабінету Міністрів від 27.01.1995 № 57, тут не існує. Тобто хлопці віком від 16 до 18 років можуть виїжджати самостійно, без супроводу батьків чи інших дорослих. Для цього достатньо мати закордонний паспорт. Водночас на практиці можливі більш пильні перевірки документів напередодні досягнення 18-річного віку.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/YhikyJ.

Якою буде адвокатура майбутнього? Який вплив молоді на адвокатську політику?

Про стереотипи та суспільне сприйняття молодих адвокатів у новому випуску подкасту «Розмови в комітетах» з головою Молодіжного Комітету **Ігорем Андрєєвим**.

Детальніше за посиланням: URL: is.gd/PlsBiS.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ ТА ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

19 вересня за підтримки Ради адвокатів Рівненської області відбулася презентація нової книги членкині Комітету **Іванни Голуб «Щезник»**, що продовжує видавничу серію героїчних казок «Котигорошко», започатковану Третьою окремою штурмовою бригадою.

Про авторку: Іванна Голуб — адвокатка та авторка численних збірок поезії для дорослих та дітей, лауреатка престижних літературних премій, активна волонтерка. Її творчість відзначається глибиною художнього слова, щирістю та особливим світобаченням, яке знаходить відгук у серцях читачів.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

3 вересня статтю секретаря Комітету **Олега Кулика** «Банкрутство після скасування Господарського кодексу: що зміниться» опубліковано на сайті «ЛігаЗакон».

15 вересня секретар Комітету **Олег Кулик** та членкиня Комітету **Тетяна Проскурня** взяли участь у презентації звіту Міністерства юстиції «Правові аспекти гнучкої територіальної юрисдикції: порівняльний та конституційний аналіз», на основі якого розробляється законопроект про екстериторіальний розгляд в окремих категоріях справ.

Детально про законопроект розповів директор директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції **Олександр Олійник**. За його словами, документ розроблено на основі правового моніторингу 2023 року. Мета змін — забезпечити рівномірне навантаження між судами в різних регіонах та гарантувати право кожної особи на справедливий суд. Мін'юст пропонує зробити це через упровадження механізму екстериторіального розгляду окремих категорій господарських та цивільних справ у режимі відеоконференції — за умови наявності електронних кабінетів сторін.

До обговорення звіту та законопроекту долучилися народні депутати, представники Офісу Президента, міністерств, Верховного Суду, Державної судової адміністрації, Національної асоціації адвокатів України, Асоціації правників України та громадянського суспільства.

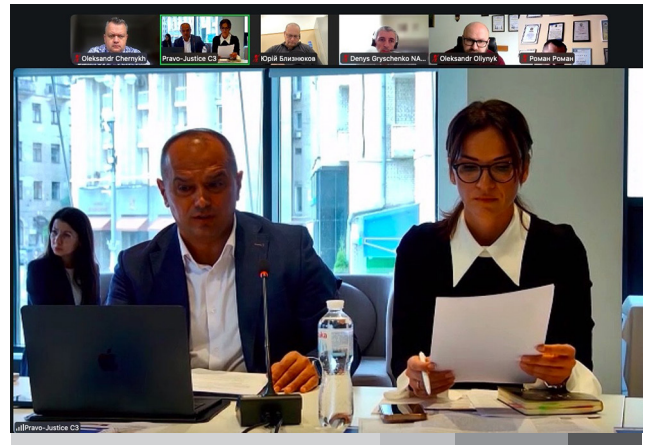
Учасники заходу підтримали запропоновану ініціативу та наголосили на доцільності її впровадження,

насамперед у межах наказного провадження. Обговорення триває, і Міністерство юстиції залишається відкритим і надалі до фахового діалогу з усіма зацікавленими сторонами.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

19 вересня голова Комітету **Олександр Черних** взяв участь у круглому столі «Законодавче удосконалення механізмів зупинення й припинення діяльності приватного виконавця». Організатор заходу — Проєкт ЄС «Право-Justice».

Захід був присвячений обговоренню проєкту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур зупинення і припинення діяльності приватного виконавця, зокрема обговорювались питання щодо: забезпечення безперервності здійснення виконавчого провадження у разі зупинення або припинення діяльності приватного виконавця; інструментів зупинення банком видаткових операцій за рахунком клієнта на вимогу третьої сторони; особливостей розкриття банком банківської таємниці та механізмів припинення діяльності приватного виконавця.

НААУ підтримала пропозиції АПВУ, зокрема щодо посилення ролі Ради приватних виконавців як саморегульованої організації, що має стати важливим елементом удосконалення системи примусового виконання рішень.

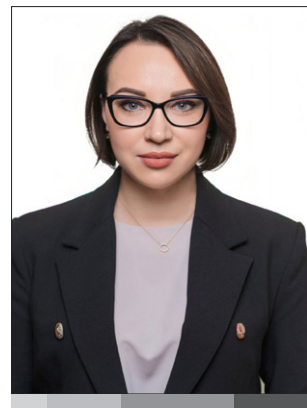
Підсумовуючи, учасники круглого столу підкреслили, що запропоновані зміни спрямовані на підвищення ефективності та стабільності системи примусового виконання рішень в Україні, а також на захист прав стягувачів у виконавчому провадженні.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО ДЛЯ АДВОКАТА: ЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ МІРКУВАННЯ

Микола Потоцький, д. ю. н., адвокат,
патентний повірений, заступник директора
Державної організації «Український
національний офіс інтелектуальної власності
та інновацій» (УКРНОІВІ/IP офіс)

Ольга Уразовська,
к. ю. н., адвокат, психолог, заступник
начальника управління — начальник
відділу Державної організації «Український
національний офіс інтелектуальної власності
та інновацій» (УКРНОІВІ/IP офіс)

Історія адвокатури та судового ораторства має глибоке коріння, сягаючи античних часів. У Стародавньому Римі видатні адвокати, такі як Катон, Красс, Антоній, Гортензій, Пліній молодший та Цицерон, не лише захищали інтереси своїх клієнтів, а й відігравали значну роль у політичному та культурному житті суспільства. Їхні промови, відточені майстерністю та красномовством, мали великий вплив на судові рішення та громадську думку. Роки, століття минають, а головні принципи роботи адвокатів лишаються незмінними.

Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів¹.

Здійснюючи адвокатську діяльність щодо захисту прав, надання іншої правової допомоги чи консультування, адвокат використовує такий інструментарій, як промова, виступ у судових дебатах, надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, які, у свою чергу, згідно із законодавством України є об'єктами права інтелектуальної² власності, а адвокати, відповідно, є суб'єктами авторського права³.

Статтею 7 Правил адвокатської етики передбачено, що у своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права»⁴ суб'єкт авторського права має право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами.

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 17.08.2025).

² Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 17.08.2025).

³ Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 17.08.2025).

⁴ Далі за текстом — Закон № 2811.

Відтак, дотримання адвокатами авторського права колег-адвокатів є неодмінною складовою дотримання Правил адвокатської етики та важливим аспектом захисту інтелектуальної власності та запобігання порушенням прав авторів. Публічні виступи, такі як лекції, промови, інтерв'ю, можуть бути об'єктом авторського права, та їх використання іншими особами вимагає дозволу автора або особи, яка має майнові права на твір.

У Преамбулі Правил адвокатської етики⁵ надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки⁶. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Важливо пам'ятати, що при здійсненні адвокатами України адвокатської діяльності в інших країнах, які входять до ЄС та/або Європейського співтовариства, на них також поширюються вимоги Кодексу поведінки європейських адвокатів. Порушення вимог Кодексу поведінки європейських адвокатів у такому випадку є дисциплінарним проступком.

Звертаємо увагу на ст. 12 Правил, яка закріплює повагу до адвокатської професії. Тобто всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших. Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підбив престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Адвокат повинен бути добропорядним, чесно та гідно виконувати свої професійні обов'язки, зокрема і стосовно авторського права свого та інших суб'єктів.

При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва. Під час здійснення професійної діяльності в суді адвокат повинен бути добропорядним, поводити себе чесно та гідно, стверджуючи повагу до адвокатської професії.

Відносини між адвокатами повинні будуватися на засадах взаємної поваги, дотримання професійних прав адвокатів та гарантій професійної діяльності, слідування принципам адвокатської діяльності, передбаченим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами, рішеннями З'їзду, актами РАУ, НААУ.

Слід пам'ятати, що допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, бюро, органів адвокатського самоврядування або адвокатури як такої, можна вважати звернення (заяви, скарги) до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями стосовно адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України.

У своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики. Адвокат не може використовувати у своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації.

У своїх публіцистичних матеріалах (статтях, публікаціях тощо) та публічних виступах адвокат не повинен поширювати відомостей, які ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів або престиж адвокатури як такої (ст. 56 Правил «Дотримання принципу поваги до адвокатської професії в публіцистичній діяльності адвоката»).

Участь адвоката в соціальних мережах, зокрема: Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram, інтернет-форумах

⁵ Далі за текстом — Правила.

⁶ Правила адвокатської етики, затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року від 09.06.2017 (зі змінами від 15.02.2019). URL: zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text (дата звернення: 17.08.2025).

та застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому, не порушує авторські права інших суб'єктів.

Використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі «Інтернет» повинно відповідати таким принципам: незалежності; професійності; відповідальності; чесності; стриманості та коректності; гідності; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантності та терпимості; корпоративності та збереження довіри суспільства; конфіденційності тощо.

Отже, адвокатська діяльність передбачає захист прав інших осіб, проте сам адвокат при цьому може залишатися незахищеним у контексті дотримання його авторських прав як суб'єкта інтелектуальної власності, не нехтуйте захистом своїх ділових та етичних прав.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Відносини щодо набуття, здійснення та захисту особистих немайнових та майнових авторських прав в Україні регулюються Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Авторське право становлять особисті немайнові права автора і майнові права суб'єктів авторського права. Об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, мистецтва, науки.

Твір — оригінальне інтелектуальне творіння автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, виражене в об'єктивній формі.

Первинним суб'єктом авторського права є автор твору (фізична особа, творчою діяльністю якої створено твір). Суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до правочину або закону.

Об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, мистецтва, науки, зокрема:

1) літературні твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо) у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі;

2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;

3) музичні твори з текстом і без тексту;

4) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, музично-світлові шоу, циркові вистави, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;

5) театральні постановки, сценічні переробки творів і обробки нематеріальної культурної спадщини, придатні для сценічного показу;

6) аудіовізуальні твори;

7) тексти перекладів для озвучення (у тому числі дублювання), субтитрування аудіовізуальних творів іншими мовами;

8) твори образотворчого мистецтва;

9) фотографічні твори;

10) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо;

11) твори архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень;

12) твори художнього дизайну;

13) похідні твори;

14) збірки творів, збірки обробок нематеріальної культурної спадщини, енциклопедії та антології, збірки звичайних даних, інші складені твори, за умови що вони є результатом творчої діяльності за доббором або упорядкуванням змісту;

15) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності;

16) комп'ютерні програми;

17) бази даних (компіляції даних), якщо вони за доббором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

18) інші твори.

Авторське право виникає у його автора внаслідок факту створення твору, тобто з моменту первинного надання твору будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). Державна реєстрація авторського права не є обов'язковою, але на практиці рекомендована для можливості належного ведення бухгалтерського обліку, оцінки майнових прав на твори та укладення договорів щодо розпорядження ними.

Державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір, здійснюється

Національним органом інтелектуальної власності (НОІВ). З 08.11.2022 на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності» державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ) є суб'єктом, що виконує функції НОІВ.

До владних повноважень, делегованих УКРНОІВІ, належить:

1) приймання і розгляд в електронній та/або паперовій формі заявок на державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва, а також на реєстрацію в електронній та/або паперовій формі договорів, що стосуються прав авторів на твори, здійснення їх реєстрації в електронній та/або паперовій формі;

2) ведення в електронній формі Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір;

3) ведення в електронній формі Державного реєстру договорів, що стосуються права автора на твір;

4) видача свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір в електронній та/або паперовій формі;

5) здійснення публікацій в офіційному електронному бюлетені з питань охорони авторського права і суміжних прав;

6) здійснення міжнародного співробітництва у сфері правової охорони інтелектуальної власності і представлення інтересів України з питань охорони авторського права та суміжних прав у Всесвітній організації інтелектуальної власності та інших міжнародних організаціях відповідно до законодавства;

7) інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері охорони авторського права та суміжних прав.

Владні повноваження, делеговані УКРНОІВІ, щодо розгляду та вирішення адміністративних справ здійснюються УКРНОІВІ з урахуванням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру»⁷.

Розгляд заявки на державну реєстрацію авторського права на твір здійснюється протягом 2 місяців з дати надходження правильно оформлених документів заявки. Охорона надається творам, які є оригінальними. Правова охорона авторським правом надається *формі* вираження твору та не поширюється на технології створення та вираження твору, на ідеї, теорії, прин-

ципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони у творі виражені, описані, пояснені, проілюстровані. Тому реєстрація авторського права на твір може застосовуватися як частина комплексної правової охорони виробу. Якщо авторське право зареєстровано в Україні, то останнє не потребує реєстрації в інших країнах (які ратифікували Бернську конвенцію).

Переваги державної реєстрації:

- засвідчити своє авторство на певний твір;
- зберегти дату створення твору, тобто дату, коли в автора або іншого суб'єкта виникли авторські права на твір;
- передати твір на зберігання;
- у комерціалізації творчих здобутків;
- при укладанні договорів стосовно використанню творів;
- передати у спадок майнові права;
- для участі у публічних закупівлях;
- в опублікуванні твору під псевдонімом або анонімно;
- у доведенні свого авторства у судових спорах тощо.

Важливо розрізняти авторське право на твір і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір.

Авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передавання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки.

Особистими немайними правами автора є:

- 1) право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо;
- 2) право забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом;
- 3) право обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору;

⁷ Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX «Про адміністративну процедуру». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

4) право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора;

5) право надати назву твору або залишити його без назви;

6) право присвятити твір особі (особам), події або даті.

Особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину.

Майнові права інтелектуальної власності на твір

Суб'єкт авторського права має право використувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами.

Способами використання твору є:

- 1) відтворення;
- 2) включення до складеного твору;
- 3) включення до іншого твору, крім складеного твору;
- 4) розповсюдження примірників твору;
- 5) імпорт примірників твору;
- 6) здавання в найм або в позичку примірників твору;
- 7) публічне виконання, публічний показ, публічне демонстрування, публічне сповіщення, інтерактивне надання доступу публіці та інші способи доведення до загального відома публіки;
- 8) переклад;
- 9) переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни твору.

Цей перелік не є вичерпним.

Майнові права на твір може бути передано (відчужено) іншій особі на підставі закону чи правочину повністю (на всі способи використання твору на території всіх держав світу) або частково (на окремі способи використання твору на території всіх держав світу, або на окремі способи використання твору на території окремих держав світу, або на всі способи використання твору на території окремих держав світу). Особа, до якої перейшли майнові права на твір у повному складі або частково, є суб'єктом авторського права у межах набутих прав.

Суб'єкт авторського права має право надати дозвіл на використання твору або розпоряджатися майнови-

ми правами на твір в інший спосіб, що не суперечить закону.

Важливо розуміти, що автору збірника, зокрема енциклопедії, енциклопедичного словника, антології або іншого складеного твору (упоряднику) належить авторське право на здійснене ним упорядкування (підбір та/або розташування) творів, якщо таке упорядкування є результатом творчої діяльності. Упорядник здійснює свої права, за умови дотримання ним прав суб'єктів авторського права щодо кожного з творів, включених до складеного твору. Упоряднику енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних та інших збірників, газет, журналів та інших періодичних видань належать майнові права на використання таких видань у цілому. Упорядник має право за будь-якого використання таких видань зазначати в них своє ім'я (найменування) або вимагати такого зазначення. Авторське право упорядника складеного твору не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійне упорядкування тих самих творів для створення інших складених творів.

Суб'єкти авторського права, твори яких включено до складеного твору, зберігають власні майнові права на такі твори щодо їх окремого використання від складеного твору, якщо інше не передбачено договором з упорядником складеного твору.

Без дозволу суб'єктів авторського права і безоплатно, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається, зокрема:

1) використання цитат, включаючи їх переклад з інших мов, з правомірно опублікованих творів, у тому числі статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо це зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору (повідомлення), до якого цитати включаються, із семантичним та/або графічним виділенням меж цитати;

2) відтворення, у тому числі в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів, фотографічних творів, програмах організацій мовлення, звукозаписів чи відеозаписів для забезпечення та реалізації освітнього процесу або з метою наукових досліджень, якщо такі дії не мають самостійного економічного значення, в обсязі, що відповідає визначеній меті, за умови, що: обсяг такого використання відповідає визначеній меті; використання творів здійснюється

суб'єктами освітньої або наукової діяльності у місцях, де цими суб'єктами здійснюється освітня або наукова діяльність, або через захищене електронне (цифрове) середовище, до якого забезпечується доступ виключно здобувачам освіти та педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчального закладу або працівникам наукової установи;

3) репрографічне відтворення творів, що здійснюється суб'єктами освітньої діяльності для навчальних занять правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, що: обсяг такого відтворення відповідає меті, визначеній навчальними заняттями; відтворення твору не має систематичного характеру;

4) відтворення в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів як ілюстрацій для дистанційного навчання, за умови застосування заходів щодо захисту матеріалів дистанційного навчання від незаконного доступу до них;

5) відтворення та розповсюдження у пресі, доведення до загального відома попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань у випадках, коли право на таке відтворення, розповсюдження, доведення до загального відома публіки спеціально не заборонено автором;

6) доведення до загального відома публіки творів, побачених або почутих під час перебігу поточних подій з метою висвітлення таких подій, в обсязі, що відповідає інформаційній меті;

7) відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, крім використання таких каталогів з комерційною метою;

8) відтворення та доведення до загального відома публіки публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів в обсязі, що відповідає визначеній меті;

9) відтворення в Державному реєстрі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір та Державному реєстрі договорів, що стосуються права автора на твір;

10) записування твору в цілях короткострокового

користування, здійснюваного організацією мовлення власними засобами та для власних програм організації мовлення, стосовно якого вона одержала право на публічне сповіщення тощо.

СТРОК ЧИННОСТІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Авторське право на твір є чинним з моменту створення твору. Авторське право діє протягом усього життя автора та 70 років після його смерті. Якщо твір був створений у співавторстві, авторське право діє протягом життя його авторів і 70 років після смерті останнього з них. Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

ПЕРЕХІД ПРАВ НА ТВІР У ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ

Майнові права на твір входять до складу спадщини. Особисті немайнові права автора не входять до складу спадщини.

ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

1. Підставами для захисту особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав є будь-яке порушення, невизнання або оспорювання таких прав, а також створення загрози порушення таких прав.

2. Порушенням особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав є, зокрема:

1) плагіат (від лат. *plagiarius* — викрадач) — це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору. Інакше кажучи, це привласнення авторства на чужий продукт праці у будь-якій формі (твір, відкриття, винахід, раціоналізаторську пропозицію) або запозичення частини творчого доробку іншої людини у своїх працях без посилання на автора. Плагіат є серйозним порушенням академічної етики та може мати серйозні наслідки дня науковців⁸;

2) використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, якщо такі дії не підпадають під передбачені законодавством України випадки вільного використання об'єктів авторського права

⁸ Лист МОН від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти». URL: zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text.

або об'єктів суміжних прав, без дозволу суб'єкта таких прав, у тому числі: піратство у сфері авторського права і суміжних прав — відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження піратських примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), незаконне використання програм організації мовлення, камкординг, а також інтернет-піратство, тобто незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі «Інтернет»;

3) будь-які дії з недозволеного обходу технологічного засобу захисту об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, у тому числі кардшейрінг, а також виготовлення, реклама, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу (кардшейрінг — це забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми організації мовлення, доступ до якої обмежено суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав шляхом застосування технологічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо) або в інший спосіб, в обхід таких форм захисту, внаслідок чого така програма організацій мовлення може бути прийнята публікою (це може стосуватись цифрових каналів мовлення адвокатів в YouTube або інших соціальних мереж та телебачення тощо));

4) підроблення, зміна чи вилучення інформації про управління правами (інформації, що ідентифікує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право та/або суміжні права, або інформації про умови використання об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до копії об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома), зокрема в електронній (цифровій) формі, без дозволу відповідного суб'єкта авторського права або суб'єкта суміжних прав;

5) управління вебсайтом, який шляхом індексації метаданих твору або об'єкта суміжних прав та наданням пошукової системи дозволяє користувачам цього вебсайту знаходити та поширювати твір або об'єкт

суміжних прав у межах однорангової мережі без дотримання майнових прав суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав.

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ

До порушення авторського права діють заходи охорони, а після порушення — заходи захисту. Захист прав здійснюється у передбаченому законодавством порядку із застосуванням належних форм, способів і засобів захисту.

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України, за порушення авторського права — може бути передбачена національним законодавством відповідальність. За порушення авторського права може бути відповідальність, яка здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Примітка. Також зазначаємо, що наразі з метою подальшої імплементації *acquis* ЄС, у тому числі в частині гармонізації положень про авторське право на Єдиному цифровому ринку, вносяться зміни до законів України «Про авторське право і суміжні права» та «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав».

Підсумовуючи цей короткий огляд законодавчих засад охорони авторського права, зауважимо, що дотримання авторського права адвокатами, в тому числі щодо використання складових елементів юридичних документів, є важливою складовою розвитку етичних стандартів адвокатської діяльності. Очевидно, що ані законодавчі акти, ані акти судових та інших державних органів не охороняються авторським правом. Поряд з цим навіть документи, які мають стандартизовані вимоги до змісту, можуть бути творчо та оригінально складені, з використанням авторського стилю опису обставин справи чи доказової бази. Саме ця оригінальність форми юридичного документа і може охоронятися авторським правом.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ В'ЇЗДУ / ВИЇЗДУ ДО КРАЇН ЄС

Олена Мурзановська, адвокат, м. Київ, юрист, м. Варшава

Ця стаття є продовженням проєкту «Перебування українських громадян у Республіці Польща: правові аспекти» — серії публікацій про основні проблеми, з якими стикаються українські громадяни, перебуваючи у нашій сусідній державі, особливо після початку повномасштабної війни і виїзду українських громадян до Республіки Польща. Проєкт проходить під керівництвом Ірини Василик — проректора Вищої школи адвокатури, керівника Центру досліджень адвокатури і права НААУ, яка також є представником НААУ в Кракові.

У цій статті проаналізуємо ключові правові підстави, мету впровадження та принципи функціонування, а також наслідки для тих, хто подорожує, і правозахисників у зв'язку з уведенням в дію анонсованої системи в'їзду / виїзду (Entry/Exit System — EES) до країн ЄС, що заплановано з 12 жовтня 2025 року.

Entry/Exit System, EES — це масштабний проєкт, спрямований на модернізацію контролю за перетином зовнішніх кордонів Шенгенської зони. Передбачається, що ця система замінить традиційне штампування паспортів електронною реєстрацією даних про в'їзд і виїзд громадян третіх країн, до них також належить і Україна, до країн ЄС. Тобто інформація про в'їзд та виїзд зберігатиметься в цифровому форматі. До системи повинні вноситися такі біометричні дані, як: фото обличчя, відбитки чотирьох пальців (для осіб, яким виповнилося 12 років), основні відомості з паспорта особи, яка подорожує, а також дата і місце перетину кордону та/або випадки відмови у в'їзді.

Біометричний контроль за системою EES під час перетину кордону має стати обов'язковим для всіх, хто перетинає кордон з країнами ЄС. Технічно це відбуватиметься таким чином: пасажирів, які подорожують автобусами та/або автомобілями, повинні будуть залишати транспортний засіб для проходження прикордонного контролю. Порядок контролю у випадку подорожей потягом може відрізнитися, адже визначатиметься конкретним пунктом пропуску. Передбачається, що пасажирів не матимуть права відмовити в наданні біометричних даних, адже ненадання біометричних даних вважатиметься законною підставою для відмови в перетині кордону.

Надавши свої біометричні дані та закордонний паспорт, кожна особа також повинна буде надати згоду на обробку своїх персональних даних, які мають залишитися в системі EES. Як зазначається у звіті Європарламенту, така процедура дасть змогу боротися з нелегальними мігрантами, а отже, гарантувати безпеку громадян країн Євросоюзу та Шенгенської зони.

Як уже зазначалося вище, нові правила перетину кордону до країн ЄС повинні бути введені в дію з 12 жовтня цього року і за шість місяців, тобто до березня 2026 року, повністю замінити процедуру представлення штампів у паспортах. Сканування персональних даних та їх обробка під час перетину кордону відбуватимуться автоматично.

ПРАВОВА ОСНОВА ВИЩЕЗАНАЧЕНИХ НОВОВВЕДЕНЬ:

1. Регламент (ЄС) 2017/2226 Європейського Парламенту і Ради від 30.11.2017, який визначає створення системи «в'їзд-виїзд» (EES) для реєстрації даних про в'їзд / виїзд та відмову у в'їзді / виїзді громадянам третіх країн, які перетинають зовнішні кордони держав-членів ЄС, та про встановлення умов доступу до бази персональних даних для правоохоронних органів, а також про внесення змін до Конвенції про впровадження Шенгенської угоди й Регламентів (ЄС)

№ 767/2008 та (ЄС) №1077/2011 (ОВ L 327, 9.12.2017, с. 20) (Зведений текст 2019).

Документ передбачає:

— Створення нової системи даних, яка фіксує дату, час і місце в'їзду та виїзду громадян третіх країн, що підлягають прикордонному контролю.

— Категорії даних: біографічні дані (ім'я, прізвище, дата народження, громадянство), біометричні дані (чотири відбитки пальців і цифрова фотографія), інформація про документи для поїздки, дата / час і пункт перетину кордону, підстави відмови у в'їзді.

— Строк зберігання даних: три роки для осіб, які дотримувалися правил перебування, і п'ять років — у випадку перевищення строку.

— Право доступу до даних: прикордонні служби, візові органи та компетентні органи держав — членів ЄС, а також Європол для цілей запобігання та розслідування терористичних і тяжких злочинів.

— Способи захисту даних: призначення відповідальних органів із захисту даних у кожній державі — члені ЄС, обов'язок інформування осіб, які подорожують, про обробку даних.

— Технічна взаємодія з іншими системами ЄС: EES інтегрується з системою візової інформації (VIS) та майбутньою системою ETIAS (*введення планується у 2026 році*) для перевірки осіб, які подорожують.

Регламент закріплює принципи необхідності та пропорційності, зобов'язує операторів системи забезпечити високу надійність і безпеку даних, а також створює процедуру виправлення або видалення недостовірних записів.

2. Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR) від 27.04.2016

про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Це основний документ, який регулює обробку персональних даних у цивільному секторі.

Документ передбачає:

— Принципи обробки даних: законність, прозорість, цільове обмеження, мінімізація даних, точність, обмеження строків зберігання, цілісність і конфіденційність.

— Права суб'єктів даних: доступ до інформації, право на виправлення, обмеження обробки, право на видалення (у разі неправомірної обробки).

— Оцінка впливу на захист даних (DPIA): обов'язкова для систем, які обробляють біометричні дані у великому масштабі.

— Обов'язок повідомляти про витік даних: не пізніше 72 годин після його виявлення.

3. Директива (ЄС) 2016/680 Європейського парламенту та Ради від 27.04.2016

про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення або кримінального переслідування злочинів або виконання покарань, а також щодо вільного руху таких даних, та про скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ПВР. Це спеціальний акт, що регулює обробку персональних даних у правоохоронних цілях.

Документ передбачає:

— Встановлення правил обміну даними між правоохоронними органами держав — членів ЄС.

— Гарантії доступу до даних EES для розслідування злочинів здійснюються лише на підставі чітких правових норм і за принципом необхідності.

— Вимоги до призначення уповноважених осіб із захисту даних у правоохоронних органах, які контролюють законність доступу.

— Завдяки поєднанню вищезазначених нормативних актів створюється комплексна система контролю, яка повинна запобігати зловживанням і забезпечувати права осіб, які подорожують до країн ЄС та Шенгенської зони.

Отже, мета та функції введення в дію системи EES:

— скорочення часу перевірок на кордоні та підвищення їх ефективності;

— запобігання нелегальній міграції та виявлення випадків «overstay»;

— підвищення безпеки громадян, ідентифікація осіб, причетних до злочинів;

— аналітика міграційних потоків для розробки політик ЄС.

ЄС не є першою юрисдикцією, яка впроваджує електронний облік перетину кордону, у світі існує практика впровадження подібних систем.

Так, США вже понад десять років застосовують систему US-VISIT (тепер — OBIM), яка збирає біометричні дані іноземців, що в'їжджають у країну, та фіксує їхній

виїзд. Ця система дозволяє значно скоротити кількість порушень строків перебування у країні.

Канада використовує систему Entry/Exit у співпраці зі США в рамках програми Beyond the Border, обмінюючись інформацією про перетин кордону між двома країнами.

Впровадження цифрових систем обліку в'їзду / виїзду в США та Канаді сприяє підвищенню безпеки, але потребує суворого регулювання питань захисту приватності.

Отже, запровадження EES пов'язане з низкою юридичних і практичних питань, зокрема таких, як:

- захист персональних даних: збирання біометрії вимагає суворого дотримання принципів пропорційності, обмеження строків зберігання даних;
- гарантії прав тих, хто подорожує: необхідно забезпечити право на доступ до власних даних та процедуру їх виправлення;
- інфраструктурні витрати: модернізація пунктів пропуску, закупівля обладнання, підготовка персоналу.

Після введення в дію системи EES можуть виникати правові спори, наприклад:

- Оскарження рішень про відмову у в'їзді, тобто автоматизовані рішення системи можуть стати предметом позовів, якщо особи вважатимуть їх помилковими або дискримінаційними.
- Предметом оскарження також може бути захист персональних даних, можливі позови щодо неправомірної обробки або витоку біометричних даних.
- Справи про депортацію: завдяки точним даним про перевищення строку перебування збільшиться кількість рішень про видворення, що може викликати судові спори щодо гуманітарних винятків або процедурних порушень.

Тож юристам варто бути підготовленими для участі в таких процесах та правозастосування у цій сфері.

Ураховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що впровадження системи EES може бути важливим кроком до цифровізації прикордонного контролю в ЄС. Вона поєднуватиме інтереси безпеки, міграційної політики та прав людини. Для правників важливо відстежувати практику застосування системи, особливо в частині захисту персональних даних, процедур оскарження рішень про відмову у в'їзді та наслідків для осіб, які перевищили терміни перебування.

Досвід США та Канади свідчить про доцільність таких систем, але ЄС має забезпечити належний баланс між безпекою та правами на приватність. Запровадження системи EES створює нові виклики як для державних органів і правників, так і для осіб, які подорожують. Своєчасна поінформованість щодо цих змін є ключовою для захисту прав тих, хто подорожує, та забезпечення балансу між безпекою і свободою пересування.

Для громадян України, які користуються безвізовим режимом, запровадження системи EES не змінюватиме суті правил перебування в Шенгенській зоні (90 днів протягом 180-денного періоду), але контроль буде більш точним. Порушення строків перебування тепер автоматично фіксуватимуться. Для того щоб на кордоні не виникло проблем, потрібно буде пред'явити документ, що підтверджує статус особи, яка подорожує у країнах ЄС.

Підсумовуючи, слід зазначити, що **від 12.10.2025 громадяни України повинні враховувати нові правила перетину кордону під час планування поїздок до країн ЄС. Збір біометричних даних та електронна фіксація перетинів кордону стануть обов'язковими елементами прикордонного контролю, що потребує додаткового часу при проходженні перевірки на кордоні.**

ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА, ОЦІНОЧНО-ЗЕМЕЛЬНА ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НДУСЕ

Костянтин Рибалко, голова Комітету земельного та аграрного права при Раді адвокатів Харківської області

Протягом 2022 — 2024 років науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України¹ було виконано 4980 земельно-технічних експертиз, 3324 оціночно-земельні експертизи та 1399 експертиз з питань землеустрою [за даними НДУСЕ]. Провідну позицію займає Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (3780 земельно-технічних експертиз, 2156 оціночно-земельних експертиз та 403 експертизи з питань землеустрою). Водночас Науково-дослідним центром судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності виконано лише 2 земельно-технічні експертизи. Також такі судові експертизи виконувалися Львівським науково-дослідним інститутом судових експертиз, Одеським науково-дослідним інститутом судових експертиз, Дніпропетровським науково-дослідним інститутом судових експертиз та Національним науковим центром «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».

Статтею 7 Закону України від 25.02.1994 № 4038 «Про судову експертизу»² передбачено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

Так, разом з НДУСЕ «земельні» судові експертизи виконуються експертами експертних служб Міністерства внутрішніх справ України.

Атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України (ст. 9 Закону № 4038).

Про особливості вказаних видів інженерно-технічної судової експертизи детальніше в статті.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЗА ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Цивільне судочинство. Частинами 1 — 4 ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України³ передбачено, що суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких установити відповідні обставини неможливо; сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

¹ Далі за текстом — НДУСЕ.

² Далі за текстом — Закон № 4038.

³ Далі за текстом — ЦПК.

У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. Суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи (ч. 1 ст. 104 ЦПК).

Призначення експертизи судом є обов'язковим у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами (ч. 1 ст. 105 ЦПК).

Учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

Порядок проведення експертизи та складення висновків експерта за результатами проведеної експертизи визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз (ч. 1 — 2 ст. 106 ЦПК).

Господарське судочинство. Згідно з ч. 1 — 4 ст. 99 Господарського процесуального кодексу України⁴ суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності, або за клопотанням учасника справи, мотивованим неможливістю надати експертний висновок у строки, встановлені для подання до-

казів, з причин, визнаних судом поважними, зокрема через неможливість отримання необхідних для проведення експертизи матеріалів.

У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи (ч. 1 ст. 100 ГПК).

Порядок проведення експертизи та складення висновків експерта за результатами проведеної експертизи визначається відповідно до чинного законодавства України про проведення судових експертиз (ч. 2 ст. 101 ГПК).

Кримінальне судочинство. Відповідно до ч. 1 та п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України⁵ експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір

⁴ Далі за текстом — ГПК.

⁵ Далі за текстом — КПК.

такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу (ст. 243 КПК).

Сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (ч. 1 ст. 244 КПК).

Адміністративне судочинство. Відповідно до ч. 1 — 4 ст. 102 Кодексу адміністративного судочинства України⁶ суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності.

У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за вза-

ємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. З урахуванням обставин справи суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Питання, з яких має бути проведена експертиза, що призначається судом, визначаються судом.

Учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення.

Порядок проведення експертних досліджень та складення висновків експерта за результатами проведеного позасудового експертного дослідження визначається відповідно до законодавства (ч. 1 — 2 ст. 104 КАС).

ВАРТІСТЬ ТА СТРОКИ ЕКСПЕРТИЗ

Згідно з п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 № 804 «Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції» вартість проведення судових експертиз та експертних досліджень, включених до Переліку платних послуг, що надаються науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції, визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодина, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 № 710 «Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів»⁷, та з урахуванням фактично витраченого часу на проведення судової експертизи.

Вартість однієї експертогодина коригується щороку станом на 1 січня з урахуванням індексу споживчих цін (індекс інфляції) за відповідний період (п. 1⁻² постанови № 710).

Згідно з пунктом 12 постанови № 710 (в чинній редакції) вартість проведення експертиз, що призначаються у кримінальних провадженнях та справах

⁶ Далі за текстом — КАС.

⁷ Далі за текстом — постанова № 710.

про адміністративні правопорушення, та досліджень за матеріалами кримінальних проваджень, що призначаються органами досудового розслідування, прокуратури та суду, визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодина у державних спеціалізованих установах судової експертизи, що становить 378,64 гривні, та з урахуванням фактично витраченого часу на проведення судової експертизи.

Таким чином, вартість проведення НДУСЕ судових експертиз визначається відповідно до нормативної вартості однієї експертогодина з урахуванням індексу споживчих цін (індекс інфляції) за відповідний період та фактично витраченого часу на проведення судової експертизи незалежно від виду експертизи.

Порядок призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень судовими експертами НДУСЕ визначено процесуальним законодавством та Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5⁸.

Відповідно до п. 1.10 розд. I зазначеної Інструкції при проведенні експертиз в експертній установі організаційне, матеріально-технічне забезпечення їх виконання, контроль за своєчасним проведенням і за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладається на керівника експертної установи.

Пунктом 1.13 розд. I Інструкції передбачено, що строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів.

У випадках, коли визначені законом строки є меншими ніж строки проведення судової експертизи, передбачені цією Інструкцією, строк проведення судової експертизи не може перевищувати визначені законом строки.

У разі значного завантаження експерта (за наявності у нього на виконанні одночасно понад десять експертиз, у тому числі комісійних та комплексних) більший розумний строк встановлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів.

Час попереднього вивчення матеріалів не повинен перевищувати 15 робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у ст. 7 Закону України «Про судову експертизу».

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку). Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день.

У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, усунення недоліків, допущених органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ТА ДОКУМЕНТИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ВИКОНАННЯ

Важливо! Відповідно до пп. 3.1, 3.2 розд. III Інструкції експертиза (дослідження) проводиться, зокрема після подання органом (особою), який (яка) її призначив(ла) (залучив(ла) експерта), матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства та цієї Інструкції.

До експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи (залучення експерта) або інші документи, які відповідно до законодавства є підставою для проведення експертизи (дослідження), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та за клопотанням експерта — матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо).

Основні завдання та орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, наведено в Науково-методичних

⁸ Далі за текстом — Інструкція.

рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012 № 1950/5)⁹.

Основні завдання та орієнтовний перелік вирішуваних питань у межах земельно-технічної експертизи, оціночно-земельної експертизи та експертизи землеустрою наведено у гл. 6, 7 розд. II Рекомендацій.

Так, основними завданнями земельно-технічної експертизи є визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо); визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації; визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки; визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування); визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервіту (п. 6.1 гл. 6 розд. II Рекомендацій).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань визначено в п.п. 6.1.1 п. 6.1 гл. 6 розд. II Рекомендацій. Питання земельно-технічної експертизи вирішуються за наявності відповідної правовстановлювальної та технічної документації, зокрема результатів виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться відповідними фахівцями з використанням відповідного обладнання та бази даних.

Для вирішення питань земельно-технічної експертизи експерту необхідно надати оригінали або завірнені якісні копії відповідної правовстановлювальної та технічної документації із землеустрою на земельну ділянку. У разі неможливості експертом самостійно виконати топографо-геодезичні роботи результати таких робіт повинні бути надані на дослідження органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).

Для вирішення питань щодо визначення технічної можливості розподілу (порядку користування) земель-

ними ділянками та надання варіантів такого розподілу (порядку користування) експерту, крім зазначених документів, необхідно надати правовстановлювальні документи на об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди тощо), що розташовані на земельній ділянці, дані про користування співвласників цими об'єктами або їх частинами, дані про частки співвласників, матеріали технічної інвентаризації.

У разі якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), вважає за необхідне врахувати при підготовці варіантів розподілу пропозиції учасників судового процесу, такі пропозиції повинні бути викладені в документі про призначення експертизи (залучення експерта) (пп. 6.1.2, 6.1.3 п. 6.1 Рекомендацій).

ОЦІНОЧНО-ЗЕМЕЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ТА ДОКУМЕНТИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ВИКОНАННЯ

Основними завданнями оціночно-земельної експертизи є: експертна грошова оцінка земельних ділянок; експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки; визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам (п. 6.2 гл. 6 розд. II Рекомендацій).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань наведено в п.п. 6.2.1 п. 6.2 гл. 6 розд. II Рекомендацій.

Для вирішення питання з визначення вартості земельної ділянки або прав на неї експерту необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки.

У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки (п.п. 6.2.2 п. 6.2 розд. II Рекомендацій).

⁹ Далі за темою — Рекомендації.

Важливо! Основні завдання та перелік вирішуваних питань, передбачений Рекомендаціями, незалежно від виду експертизи, є орієнтовним, охоплює найбільш типові запитання та не є вичерпним, оскільки залежить від конкретних обставин справи. Крім того, слід зазначити, що згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи (п.п. 1.2.13 п. 1.2 розд. I Інструкції), і кожна з них може мати свої особливості.

ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ТА ДОКУМЕНТИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ВИКОНАННЯ

Основними завданнями експертизи з питань землеустрою є: визначення відповідності розробленої документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам; визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів (п. 7.1 гл. 7 розд. II Рекомендацій).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань наведено в п. 7.2 гл. 7 розд. II Рекомендацій. Для вирішення питань експертизи з питань землеустрою експерту необхідно надати оригінали або завірених якісних копій відповідної правовстановлювальної документації та документації із землеустрою на земельні ділянки (п. 7.3 гл. 7 розд. II Рекомендацій).

Важливо! До 27.05.2021 діяли норми Закону України від 17.06.2004 № 1808-IV «Про державну експертизу землепорядної документації», ст. 8, 32, 33 та 34 якого передбачали:

Державна експертиза проводилась в обов'язковій, вибірковій та добровільній формах. Вона проводилась шляхом розгляду документації та матеріалів, а за необхідності — шляхом проведення обстежень у натурі (на місцевості). При проведенні державної експертизи

досліджувались, перевірялись, аналізувались та оцінювались: питання дотримання вимог законодавства та встановлених норм і правил при прийнятті проєктних рішень; відповідність передбачених документацією і матеріалами заходів завданням на проєктування, вимогам раціонального використання та охорони земель, а також дотримання законних прав та інтересів власників земельних ділянок та землекористувачів, держави і суспільства; еколого-економічна ефективність проєктних рішень щодо запобігання їх негативного впливу на стан земельних ресурсів, суміжні земельні ділянки, ландшафт.

Проведення державної експертизи передбачало експертне дослідження, перевірку, аналіз і оцінку об'єкта державної експертизи та підготовку обґрунтованого та об'єктивного експертного висновку. Для проведення державної експертизи замовником подавались оригінали відповідної документації та матеріалів.

Строки проведення такої експертизи не могли перевищувати 20 робочих днів від дня реєстрації об'єкта державної експертизи спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері державної експертизи.

Висновок державної експертизи передував висновку про погодження документації із землеустрою. У пояснювальній записці до проєкту Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин (№ 2194 від 01.10.2019) обидва висновки були визнані способами втручання держави у проведення землеустрою, зокрема, щодо створення різноманітних адміністративних бар'єрів під час складання документації із землеустрою та були скасовані, хоча слугували дієвим бар'єром захисту державних кадастрових реєстраторів від прийняття неправомірних рішень під час реєстрації земельної ділянки в Державному земельному кадастрі відповідно до вимог пп. 107 — 110 Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051.

ВИСНОВКИ

Земельно-технічна, оціночно-земельна експертизи та експертиза з питань землеустрою посідають своє гідне і важливе місце серед видів інженерно-технічних судових експертиз, надаючи відповідь на немало низку вирішуваних питань і виконуючи широке коло завдань, ставлячи тим самим крапку в багатьох справах незалежно від виду судочинства і попри воєнний стан, що триває.

ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ, ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ОПІКУНОМ ОСОБИ, ЯКА ПРОХОДИТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу позовних вимог про визнання фізичної особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна, яким є військовий і несе військову службу. Ця проблема є актуальною, оскільки потребує з'ясування, чи є зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню для виконання особою обов'язків як опікуна.

Відповідно до положень ст. 3 Сімейного кодексу України¹ сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

За ч. 1 ст. 39 Цивільного кодексу України² фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Порядок визнання фізичної особи недієздатною встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України³ (ч. 2 ст. 39 ЦК). Згідно з ч. 1 ст. 40 ЦК фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це. Так, над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка; недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину; правочин від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун (ч. 1-3 ст. 41 ЦК).

Опіка та піклування встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (ст. 55 ЦК).

Отже, за змістом ст. 55 ЦК, опіка встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними (ст. 58 ЦК).

Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена (ст. 59 ЦК).

Таким чином, цивільним законодавством диференційовані як суб'єкти, так і правові наслідки встановлення над особою опіки або піклування.

¹ Далі за текстом — СК.

² Далі за текстом — ЦК.

³ Далі за текстом — ЦПК.

Відповідно до ч. 1 ст. 60 ЦК суд установлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування.

При призначенні опікуна важливі й обов'язково повинні враховуватися особисті приязні взаємини між опікуном і підопічним, що забезпечить нормальне життєзабезпечення підопічного. Можливість особи здійснювати повноваження опікуна перевіряються Органом опіки та піклування, який висловлює пропозиції про доцільність призначення опікуна.

Виходячи з аналізу ч. 1 ст. 60 ЦК та ч. 1 ст. 300 ЦПК, обов'язковою умовою призначення судом *конкретної фізичної особи опікуном* над недієздатною фізичною особою є наявність подання Органу опіки та піклування щодо доцільності призначення саме цієї особи опікуном.

Призначення опікуна недієздатної особи здійснюється за поданням органу опіки та піклування, яке повинне відповідати вимогам закону щодо його обґрунтованості та змісту, має бути подане в належній процесуальній формі згідно з вимогами ЦПК. При внесенні подання орган опіки та піклування має якнайкраще врахувати інтереси особи, над якою встановлюється опіка.

Недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння; недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод (абз. 3 п.п. 2.2 п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016⁴).

У частинах 2 — 5 ст. 63 ЦК визначено, що опікуном або піклувальником може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Фізична особа може бути призначена опікуном або піклувальником лише за її письмовою заявою. Опікун або піклувальник призначаються переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах із підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника. Фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів чи піклувальників.

Згідно з ч. 1 ст. 67 ЦК опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом і лікуванням. При призначенні опікуна важливі й обов'язково повинні враховуватися особисті приязні взаємини між опікуном і підопічним, що забезпечить нормальне життєзабезпечення підопічного. Можливість особи здійснювати повноваження опікуна перевіряється органом опіки та піклування, який висловлює пропозиції про доцільність призначення опікуна. Тлумачення зазначених норм права дає підстави стверджувати, що недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння.

Розглянемо приклад судової практики щодо визнання фізичної особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна, яким є військовий і несе військову службу.

08.02.2024 заявник звернувся із заявою до Івано-Франківського міського суду, в якій просить: визнати ОСОБА_2 недієздатною особою, встановити над ним опіку і призначити опікуном ОСОБА_1.

В обґрунтування заяви зазначено, що він є онуком ОСОБА_2. Дідусь хворіє та страждає ІЧС, стенокардією, гіпертонічною хворобою. У 2011 році переніс ішемічний інсульт. Перші психічні розлади ОСОБА_2 розпочалися більше 10 років тому, коли він ще працював, адже ходив на роботу з валізою, набитою старими газетами і журналами. Відколи звільнився з роботи — зносив додому сміття зі смітників. Кожні пів року вони вантажівками вивозили з дому та подвір'я мотлох, але з часом дідусь знову все захаращував. Надалі, коли дідусь ішов, то не міг повернутися, відтак вони закривали ворота, але він викрадав ключі та втівав. Неодноразово вони та сусіди розшукували його, щоб повернути додому. Згодом дідусь став безпорадний у побуті, перестав впізнавати родичів, не міг самостійно взяти їжу, одягнутися, вночі включив газ на газовій плиті, поставив на вогонь пустий чайник і палив одяг.

Унаслідок хронічного, стійкого психічного розладу ОСОБА_2 не здатен усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

⁴ Далі за текстом — Рішення № 2-рп/2016.

Згідно із висновком ЛКК № 217 від 27.09.2023 ОСОБА_2 встановлено діагноз «судинна деменція з галюцинаторними поведінковими розладами та мнестичною дезорієнтацією. Наслідки ішемічного інсульту». Рішення ЛКК — потребує постійного стороннього догляду.

За висновком судово-психіатричного експерта № 433/2023 від 07.12.2023 ОСОБА_2 не здатний усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Згідно з витягом із протоколу № 1 засідання опікунської ради від 18.01.2024 має місце рекомендація про можливість призначення ОСОБА_1 опікуном над дідусем за умови визнання його недієздатним, який може самостійно надавати соціальні послуги та бути опікуном. У судовому засіданні заявник і його представник вимоги заяви підтримали та дали пояснення, які за суттю та змістом відповідають викладеному в заяві. Заяву просили задовольнити. Додали, що інших родичів, які б могли бути опікунами, немає.

Представник органу опіки та піклування — ОСОБА_3 стосовно задоволення заяви поклалася на думку суду. Зазначила, що до органу опіки та піклування із приводу можливості встановлення опікунства зверталася мати заявника в його інтересах.

Адвокат, діючи в інтересах та у присутності ОСОБА_2, підтримала зазначену заяву. Зазначила, що задоволення такої заяви відповідатиме його інтересам.

Вислухавши пояснення учасників розгляду, дослідивши матеріали справи, суд дійшов такого висновку.

Згідно зі свідоцтвом про народження ОСОБА_1 є онуком ОСОБА_2 по батьковій лінії (ОСОБА_4).

Відповідно до висновку судово-психіатричного експерта № 186/2024 від 23.05.2024, наданого на виконання ухвали суду, ОСОБА_2 страждає стійким хронічним психічним розладом, судинною деменцією згідно з МКХ-10 F01.1. Унаслідок зазначеного підекспертний не здатен усвідомлювати свої дії та керувати ними.

У зазначеній справі із заявою про визнання фізичної особи недієздатною звернувся онук особи, щодо якої розглядається питання про визнання її недієздатною, який є її близьким родичем.

Ураховуючи те, що в матеріалах справи наявний висновок судово-психіатричної експертизи про те, що ОСОБА_2 страждає стійким, хронічним психічним розладом, суд дійшов висновку, що наявні підстави для визнання його недієздатним.

Разом із тим згідно з витягом із протоколу № 1 засідання опікунської ради виконавчого комітету Івано-

Франківської міської ради від 18.01.2024 відбувся розгляд заяви ОСОБА_1 щодо надання суду подання про призначення його опікуном над дідусем ОСОБА_5 за умови визнання його недієздатним у судовому порядку та було рекомендовано департаменту соціальної політики виконкому Івано-Франківської міської ради подати до суду відповідне подання. З подання вбачається, що «ОСОБА_1, військовий (зазначено відповідний наказ), може постійно надавати соціальні послуги та бути опікуном (висновок ЛКК МЕДИЧНИЙ ЦЕНТР від 28.11.2023 за № 238. За амбулаторною та медичною допомогою до спеціалізованих закладів не звертався (довідка від 27.11.2023 за № 15893))».

В особи, що визнається недієздатною, з числа близьких родичів є: дружина ОСОБА_6, онук ОСОБА_7, які не заперечують, щоб опікуном ОСОБА_2 був ОСОБА_1. Син особи, що визнається недієздатною, ОСОБА_4, помер.

Згідно з актом обстеження матеріально-побутових умов від 13.12.2023 умови проживання в будинку — «задовільні». Під час складання акта обстеження матеріально-побутових умов заявник був відсутній.

Як встановлено, подання не відповідає вимогам закону щодо його обґрунтованості, оскільки жодних мотивів доцільності за встановлених обставин про призначення відповідальним органом опікуном саме заявника ОСОБА_1 не містить. Натомість таким поданням встановлено наявність інших близьких осіб, без обґрунтування неможливості бути опікунами з формальним посиланням на відсутність заперечень з їхнього боку. Разом із тим суду не надано достатніх і належних доказів неможливості виконання функцій опікуна зазначеними близькими родичами.

Крім того, саме відповідним органом встановлено, що ОСОБА_1 — проходить військову службу, за актами обстеження матеріально-побутових умов заявник був відсутній при проведенні обстежень за місцем проживання дідуса. Відтак, ураховуючи, що ОСОБА_1 несе військову службу, ця обставина унеможливорює фактичне виконання ним обов'язків як опікуна.

Так, «Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками сімейних відносин для уникнення виконання встановлених законом обов'язків. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа використовувала право на зло; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб, держави (негативні наслідки

являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов: настання цих фактів / умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах із цими особами, які потерпають від зловживання нею правом, або не перебувають); ураховується правовий статус особи / осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин і порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин)».

Крім того, суд також звертає увагу на висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 14.02.2018 у справі № 545/1691/16-п (провадження № 61-4475св18)⁵, відповідно до якого законодавством не передбачено обов'язку того, що визнання особи недієздатною і призначення опікуна в обов'язковому порядку має відбуватися в єдиному судовому процесі.

Ураховуючи викладене, суд вважає, що зібрані у справі докази вказують лише на наявність підстав для задоволення вимог заяви в частині визнання ОСОБА_2 недієздатним, тоді як у задоволенні подання опікунської ради слід відмовити у зв'язку з його необґрунтованістю.

Рішенням Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024 заяву задоволено частково⁶. Визнано ОСОБА_2 недієздатною особою. У задоволенні іншої частини вимог відмовлено. Визначено строк дії рішення тривалістю два роки з моменту набрання ним законної сили.

Не погоджуючись із цим рішенням, ОСОБА_2 звернувся до суду з *апеляційною скаргою*, в якій, посилаючись на порушення судом норм матеріального права, просить суд апеляційної інстанції скасувати рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024 у частині відмови призначення опікуном ОСОБА_1, ухвалити в цій частині нове рішення, яким призначити його опікуном ОСОБА_1.

Апеляційна скарга обґрунтована тим, що в судовому засіданні заявник підтвердив суду, що має намір здійс-

нювати догляд та опіку при визнанні дідуся недієздатним. Скаржник у судовому засіданні також підтвердив, що бажає, щоб *онук, якому він довіряє, опікувався ним*.

Відповідно до подання опікунської ради виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради від 24.01.2024 можливо призначити ОСОБА_1 опікуном над дідусям ОСОБА_2. Інших осіб із числа близьких родичів, які б могли бути опікуном над хворим, немає. Заяви про встановлення опіки над ОСОБА_2 в орган опіки та піклування іншими особами не подавалися.

Колегія суддів погоджується з таким висновком суду першої інстанції. Орган опіки та піклування при направленні подання до суду *не з'ясував можливість заявника здійснювати повноваження опікуна з огляду на те, що він перебуває у лавах ЗСУ і фізично не має можливості виконувати такі функції*.

Колегія суддів зазначає, що призначення опікуна недієздатної особи здійснюється за поданням органу опіки та піклування, проте без доведення передбачених законом умов воно не може бути підставою для призначення опікуна в судовому порядку. Оскільки ОСОБА_1 з 03.09.2022 призваний за мобілізацією та проходить військову службу, ця обставина унеможливує фактичне виконання ним обов'язків як опікуна ОСОБА_2.

Ураховуючи зазначене, висновок суду першої інстанції про відмову в задоволенні заяви в цій частині є правильним. Доводи апеляційної скарги ОСОБА_1 про те, що судом не враховано, що інші близькі родичі (дружина ОСОБА_2 і його брат ОСОБА_3) з *поважних причин не можуть стати опікунами* його дідуся, не заслуговують на увагу, оскільки подання органу опіки та піклування не містить висновків щодо неможливості здійснення опіки вказаними особами, а лише зазначено, що ці особи не заперечують, щоб опікуном ОСОБА_2 був призначений ОСОБА_1. Крім того, в матеріалах справи відсутні докази того, що дружина дідуся за станом здоров'я не може бути опікуном свого чоловіка. Вирішуючи справу, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відмову в задоволенні заяви про призначення опікуна.

Інші доводи апеляційної скарги *не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом першої інстанції норм матеріального та порушення норм процесуального права, які є підставою для скасування рішення суду першої інстанції*.

⁵ Постанова Верховного суду від 14.02.2018 у справі № 545/1691/16-п. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/72243749.

⁶ Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024. Справа № 344/2344/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/120620813.

Постановою Івано-Франківського апеляційного суду від 08.10.2024 апеляційні скарги ОСОБА_2 і ОСОБА_1 залишено без задоволення.⁷

05.11.2024 ОСОБА_1 подав до ВС касаційну скаргу, в якій з урахуванням уточненої касаційної скарги просить скасувати рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024 у частині відмови в установленні опіки та призначенні опікуна і постанову Івано-Франківського апеляційного суду від 08.10.2024 та ухвалити нове рішення, яким заяву задовольнити.

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ⁸

Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024⁹ у частині визнання ОСОБА_2 недієздатною особою в касаційному порядку не оскаржується, тому судом касаційної інстанції відповідно до ч. 1 ст. 400 ЦПК не перевіряється.

Перевіривши доводи касаційної скарги, ВС дійшов висновку, що касаційна скарга *підлягає залишенню без задоволення з таких підстав*. ВС погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій із таких підстав.

Установивши, що ОСОБА_2 має тяжкий психічний розлад, який позбавляє його здатності усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, у зв'язку з чим він потребує постійного стороннього догляду та нагляду, тобто потребує опіки, суд першої інстанції дійшов висновку *про визнання його недієздатним*. Рішення суду першої інстанції в цій частині в апеляційному порядку не переглядалося.

Учасники судового процесу та їхні представники повинні *добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається*.

Установивши, що в ОСОБА_2 є інші близькі особи, які можуть бути його опікунами, а ОСОБА_1 з 09.09.2022 призваний за мобілізацією та проходить військову службу (на час розгляду справи в судах попередніх інстанцій), що *унеможливорює фактичне виконання ним обов'язків опікуна ОСОБА_2, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильних виснов-*

ків про відмову в задоволенні заяви про призначення опікуна із зазначених підстав. Аргументи заявника про те, що у зв'язку з відмовою в задоволенні заяви про призначення опікуна обов'язки опікуна *ні на кого не покладено, є безпідставними*, оскільки відмова в задоволенні таких вимог не позбавляє орган опіки та піклування можливості вирішити питання опіки над недієздатним ОСОБА_2 відповідно до законодавства.

З огляду на викладене ВС дійшов висновку, що аргументи касаційної скарги (в межах доводів і вимог, які стали підставою для відкриття касаційного провадження) не спростовують висновків судів попередніх інстанцій, а зводяться до незгоди заявника з ухваленними у справі судовими рішеннями та необхідності переоцінки доказів у справі. Суд касаційної інстанції є судом права, а не судом факту і згідно з процесуальним законом не здійснює переоцінки доказів, адже це перебуває поза межами його повноважень.

Колегія суддів дійшла висновку про *залишення касаційної скарги без задоволення*, а рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024 в частині відмови у задоволенні заяви ОСОБА_1 про встановлення опіки та призначення опікуна і постанови Івано-Франківського апеляційного суду від 08.10.2024 — без змін, оскільки підстав для їх скасування немає.

Таким чином, робимо висновки:

— законодавством не передбачено обов'язку того, що визнання особи недієздатною та призначення опікуна в обов'язковому порядку має відбуватися в єдиному судовому процесі;

— якщо буде встановлено, що стосовно особи, над якою планується встановлення опіки, особа (як потенційний опікун) через проходження військової служби не може фактично виконувати свої обов'язки опікуна, то в задоволенні заяви про призначення опікуна такій особі буде відмовлено. Але це не означатиме, що у зв'язку з такою відмовою обов'язки опікуна ні на кого не покладатимуться, оскільки відмова в задоволенні таких вимог не позбавляє орган опіки та піклування можливості вирішити питання опіки над недієздатним відповідно до законодавства.

⁷ Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 08.10.2024. Справа № 344/2344/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/122229195.

⁸ Постанова Верховного Суду від 27.02.2025 у справі № 344/2344/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/125498456.

⁹ Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 24.07.2024. Справа № 344/2344/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/120620813.

РІШЕННЯ ЄСПЛ У СПРАВІ ТОМЕНКО v. UKRAINE (2025): ДЕТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Борис Сікліцький, адвокат, член Ради Комітету НААУ з питань виборчого права

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) виніс важливе рішення у справі «Томенко проти України»¹. Суд одностайно визнав, що Україна порушила статтю 3 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) — право на вільні вибори, коли політична партія достроково припинила повноваження народного депутата України у зв'язку з його виходом зі складу фракції. Суд наголосив, що мандат депутата належить народу, а не партії, і остання не може свавільно «анулювати» волевиявлення виборців. Дострокове припинення повноважень Миколи Томенка було визнано незаконним (відсутній закон і процедура), непередбачуваним для нього і непропорційним. Така практика порушує принцип верховенства права і фактично ставить партію вище волі виборців. ЄСПЛ підкреслив позицію, згідно з якою депутатський мандат є вільним та незалежним, а імперативний мандат суперечить

європейським демократичним цінностям та стандартам. Це рішення означає, що в Україні необхідно змінити підходи — прибрати з Конституції норму про дострокове припинення повноважень народних депутатів України за рішенням вищого керівного органу партії або принаймні ухвалити закон, який визначить вичерпні підстави, процедуру та гарантії прав депутата при застосуванні процедури імперативного мандата. Рішення ЄСПЛ — перемога для демократії, адже воно захищає вибір українців та зміцнює парламентську незалежність, утверджуючи, що партійна дисципліна не може перекреслити народне волевиявлення.

1. СТАТТЯ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ (ПРАВО НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ) ТА ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Стаття 3 Першого протоколу ЄКПЛ гарантує право на вільні вибори, тобто проведення виборів, що забезпечують вільне вираження думки народу при формуванні законодавчого органу. Згідно з практикою ЄСПЛ це право охоплює не лише безпосередню участь у виборах, але й право бути обраним та реалізовувати отриманий мандат. Тобто обрана депутатом особа має право займати своє місце в парламенті протягом визначеного терміну повноважень — це складова пасивного виборчого права. Це право було б ілюзорним, як підкреслює Суд, якщо обраного представника можна довільно позбавити мандата в будь-який момент.

Разом із тим указані права не є абсолютним: держави мають певну дискрецію («широку свободу розсуду») у встановленні умов реалізації виборчих прав. Однак межі цієї свободи визначаються сутністю права та принципом верховенства права. Будь-які обмеження пасивного виборчого права (права балотуватися та обіймати посаду) не повинні позбавляти його ефективності або порушувати вільне волевиявлення народу. Зокрема, Суд вказує, що необхідно перевіряти: чи є обмеження законним («належна правова основа»), чи воно переслідує легітимну мету і чи є пропорційним та недовільним. Принцип правової визначеності (передбачуваності) є складовою цього аналізу, оскільки втручання повинно мати основу в законі, щоб бути достатньо доступним та передбачуваним для адресатів. Передбачуваність означає, що особа самостійно або завдяки фаховій

¹ Справа «Томенко проти України» (CASE OF TOMENKO v. UKRAINE). URL: hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-244007.

консультації може усвідомлено прогнозувати наслідки своїх дій і те, що норми чітко визначають обсяг дискреції органів влади, запобігаючи свавіллю.

У справі *Tomenko v. Ukraine* заявник скаржився саме на порушення права на вільні вибори за статтею 3 Першого протоколу у зв'язку з достроковим припиненням його депутатських повноважень. ЄСПЛ розглянув скаргу тільки через призму ст. 3 Першого протоколу (інші вимоги скарги за ст. 8, 10 та 13 Конвенції були відхилені як такі, що поглинаються основною статтею). Це відповідає практиці Суду, коли в ситуаціях, що стосуються виборчих прав, основну увагу приділяють саме статті 3 Першого протоколу (як було, наприклад, у справах *Lykourazos v. Greece* та *Paunović and Milivojević v. Serbia* тощо).

Концепція «вільних виборів» у розумінні ЄСПЛ включає як забезпечення чесного і вільного волевиявлення під час голосування, так і повагу до результатів виборів після їх проведення. Це означає, що волю виборців, виражену через обраного представника, не можна свавільно перекреслити. Зокрема, у рішенні *Lykourazos v. Greece* (2006)² Суд зазначив, що позбавлення мандата депутата посеред терміну повноважень на підставі ухвалені вже після виборів норми фруструє (нівелює) вибір народу, який хотів бути представлений саме цим парламентарем. ЄСПЛ визнав це порушенням статті 3 Першого протоколу, наголосивши на принципі легітимних очікувань і стабільності правил³. Таким чином, у справі *Lykourazos v. Greece* було підтверджено, що несподівані, непередбачувані для депутата нові обмеження, що призводять до втрати мандата, суперечать принципу вільних виборів. Аналогічний підхід застосовано і в справі Томенка.

2. ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ: НАЛЕЖНА ПРАВОВА ОСНОВА, ПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ, ПРОПОРЦІЙНІСТЬ І ЗАХИСТ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ

Рішенням ЄСПЛ у справі Томенка одноголосно ухвалено, що дострокове припинення його повноважень порушило ст. 3 Першого протоколу (право на вільні вибори). Суд виснував, що втручання не відповідало вимогам законності, було непропорційним і фактично перекреслило волю виборців.

Розглянемо ключові аспекти мотивувальної частини рішення Суду.

2.1. Відсутність належної правової основи та передбачуваності.

ЄСПЛ наголосив, що втручання у виборчі права повинно бути регламентовано законом, який дає змогу передбачити наслідки. У випадку п. Томенка правова база складалася лише з конституційної норми про імперативний мандат (пункт шостий частини другої та частина шоста статті 81 Конституції України), без будь-яких деталізуючих норм у спеціальному законі. Конституція України передбачала прийняття окремого закону для визначення умов та порядку застосування імперативного мандата (пряма вказівка «на підставі закону» в ч. 6 ст. 81), однак такого закону не було прийнято. Як результат, не існувало правового механізму, який би визначав межі дискреції політичних партій за цією нормою чи гарантії для депутата від зловживань. Суд підкреслив, що в ситуації, коли партія мала фактично необмежену свободу вирішувати питання про дострокове припинення повноважень депутата «без пояснень і процедур», таке рішення прийняте за межами правового поля, що є несумісним з принципом верховенства права. Ба більше, хоча відповідна конституційна норма існувала з 2014 року, до 2016 року її ніколи не застосовували на практиці. В історії українського парламентаризму до цього не було прецедентів, щоб народного обранця позбавили мандата за вихід з фракції або у зв'язку з невходженням до фракції. Томенко не міг наперед знати і легітимно очікувати, що такий крок, як вихід з фракції, призведе до втрати депутатства. Отже, принципи правової визначеності та передбачуваності права порушено, оскільки заявник не міг спрогнозувати настільки радикального наслідку, особливо зважаючи на відсутність процедурного закону і попередніх практик.

2.2. Відсутність «належної правової основи».

У національних судах точилася дискусія, чи можна застосувати пряму конституційну норму без спеціального процедурного закону. Вищий адмінсуд України вирішив, що можливо, визначивши конституційні положення «самодостатніми». Однак ЄСПЛ зауважив, що хоча Конституційний Суд України (КСУ) й дотримувався принципу прямої дії норм Конституції, він ніколи не стверджував, що спеціальний закон не потрібен

² Справа «Лікорезос проти Греції» (CASE OF LYKOURAZOS v. GREECE). URL: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75858.

³ Посібник зі статті 3 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. URL: ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_protocol_1_ukr.

узагалі. Навпаки, у рішенні від 25.06.2008⁴ КСУ констатував, що «порядок і підстави дострокового припинення повноважень депутата мають визначатися виключно законом». А в рішенні від 21.12.2017⁵, вже після припинення повноважень народного депутата України Миколи Томенка, КСУ ще раз підтвердив, що реалізація імперативного мандата можлива лише на підставі закону, який визначає умови та процедуру. Таким чином реалізована процедура дострокового припинення повноважень народного депутата на підставі рішення партії, а не закону, була спірною з точки зору українського конституційного права. ЄСПЛ зробив висновок, що на момент втручання була відсутня належна правова основа, яка б відповідала вимогам якості закону — доступності, чіткості та передбачуваності. Втручання було визнано незаконним.

2.3. Принцип «вільних виборів» і волевиявлення народу.

Суд окремо наголосив, що наслідком припинення повноважень п. Томенка стало спотворення результатів виборів. Оскільки заявник був обраний депутатом за результатами всенародного голосування, дострокове позбавлення його мандата за рішенням партії фактично анулювало результати волевиявлення виборців стосовно цього парламентаря. У п. 119 рішення ЄСПЛ прямо зазначив, що ця міра «явно перекреслила вільне волевиявлення народу при виборі законодавчого органу». Таким чином, було порушено саму сутність права на вільні вибори — право громадян обирати своїх представників. Партія, по суті, переінакшила політичну волю виборців, прийнявши рішення про те, хто буде депутатом та фактично змінивши результати голосування на парламентських виборах.

2.4. Непропорційність втручання.

Попри те, що висновку про відсутність законності вже достатньо для констатації порушення, Суд при-

ділив увагу і питанню пропорційності заходу. Він визнав дострокове припинення повноважень депутата не лише незаконним, а й очевидно непропорційним за встановлених обставин справи.

ЄСПЛ погодився, що забезпечення партійної дисципліни та запобігання фрагментації фракцій є важливим, адже ефективне функціонування парламенту — вагома цінність для демократичного суспільства. Зокрема, Суд визнав, що за умов, коли в парламенті поширені переходи депутатів між фракціями, можуть існувати легітимні «контрзаходи» проти «продажу» мандатів чи голосів.

Однак, навіть за наявності такої суспільно важливої мети, засоби її досягнення не повинні виходити за межі допустимого. У випадку Томенка партія вдалась до крайнього заходу — відбрала мандат без застосування будь-яких альтернатив чи належних процедур. Це, на думку Суду, було неприйнятним, адже не можна наділяти партії владою підмінити народне волевиявлення. Суд вказав, що в європейській конституційній традиції імперативний мандат вважається несумісним із вільним і незалежним мандатом депутата, а відкликання депутатів політичними партіями є неприпустимою практикою в демократичній державі. Тому припинення повноважень Миколи Томенка було явно непропорційним заходом, який не можна виправдати потребами партійної дисципліни в демократичному суспільстві.

Отже, за сукупністю цих фактів ЄСПЛ дійшов висновку, що Україна порушила статтю 3 Першого протоколу. Дії держави (в особі політичної партії, наділеної конституційними повноваженнями) не відповідали вимогам належного правового регулювання, не були передбачуваними для заявника, виявилися необґрунтовано суворими (непропорційними) і призвели до спотворення волі виборців.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) № 12-рп/2008 від 25.06.2008.

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) № 3-р/2017 від 21.12.2017.

3. Прецеденти, наведені Судом: контекст для справи Томенка.

ЄСПЛ у своєму рішенні спирався на власну практику щодо виборчих прав, зокрема на справи, що стосуються дострокового припинення повноважень на народних обранців або обмежень пасивного виборчого права. Коротко розглянемо ключові прецеденти, згадані або релевантні у справі *Tomenko v Ukraine*:

— ***Gitonas and Others v. Greece (1997)***⁶. Указане рішення стосується обмежень щодо балотування певних категорій посадових осіб. Грецьке законодавство забороняло державним службовцям, членам персоналу юридичних осіб публічного права та державних підприємств балотуватися в округах, де вони працювали більше трьох місяців протягом останніх трьох років, що передували виборам, причому навіть звільнення з посади не рятувало від таких обмежень. Суд у цій справі не знайшов порушення, оскільки такий захід мав легітимну мету — гарантувати рівні можливості кандидатів різних політичних поглядів і захистити електорат від потенційного тиску з боку посадових осіб. Інакше кажучи, обмеження, чітко передбачене законом, зрозуміле та спрямоване на захист демократичних процесів, може бути виправданим. Для справи Томенка цей прецедент важливий як протиставлення — у справі *Gitonas and Others v. Greece* заборона балотування мала зрозумілу основу і мету, тоді як у випадку з Томенком дострокове припинення повноважень депутата відбулося за нечіткої нормативної бази та викликало сумніви щодо пропорційності.

— ***Kovach v. Ukraine (2008)***⁷. Один із ключових судових прецедентів щодо України, який теж стосується захисту волевиявлення виборців. У цій справі кандидат (п. Ковач) фактично виграв вибори в одномандатному виборчому окрузі, проте результати виборів на чотирьох виборчих дільницях округу були визнані недійсними, внаслідок чого перемогу здобув інший кандидат. ЄСПЛ установив порушення ст. 3 Першого протоколу, адже скасування результатів виборів без достатніх правових підстав порушило право народу на вільний вибір. Суд наголосив, що рішення про визнання виборів недійсними мають ґрунтуватися на явних порушеннях, які не дозволяють встановити волю виборців, інакше відбувається втручання в саму

суть виборчого права. Ситуація пана Томенка певною мірою подібна за наслідками, адже влада (в особі партії) анулювала народний вибір, усунувши обраного депутата. Цей прецедент підкреслює, що перегляд результатів виборів (чи то через визнання результатів виборів недійсними, чи то через позбавлення повноважень депутата) є неприпустимим у демократичному суспільстві.

— ***Lykourazos v. Greece (2006)***. Як уже згадувалось, цю справу було особливо відзначено Судом при юридичній кваліфікації ситуації у справі «Томенко проти України». У справі *Lykourazos v. Greece* заявник-депутат був змушений достроково скласти мандат через нову норму про несумісність (заборону професійної діяльності для депутатів), запроваджену вже після початку його каденції. ЄСПЛ визнав порушення права на вільні вибори, оскільки ця норма була запроваджена вже після виборів і стала «несподіванкою» як для депутата, так і для виборців. Урядом не було доведено жодної нагальної потреби застосувати нове правило невідкладно, до поточного скликання парламенту, тож воно порушило принцип легітимних очікувань. Суд прямо зазначив, що рішення суду, яке припинило повноваження обраного депутата Лікурезоса, фруструвало волевиявлення людей, які хотіли бачити його в парламенті, що суперечить вимогам ст. 3 Першого протоколу. Зазначений кейс містить паралельний зв'язок зі справою п. Томенка, адже його також було позбавлено мандата за правилом, яке хоч і існувало формально, але де-факто не діяло раніше і було застосовано вперше. Обидва випадки підкреслюють важливість стабільності та передбачуваності виборчих правил: депутати та виборці повинні наперед знати, за яких умов повноваження обранця можуть бути достроково припинені і ці обставини не мають змінюватися після виборів.

— ***Paunović and Milivojević v. Serbia (2016)***⁸. Ця справа стосувалася імперативного мандата в Сербії, зокрема практики написання новообраними членами парламенту до моменту набуття ними повноважень недатованих заяв про відставку, завдяки чому партія отримувала можливість відкликати таких осіб з посади в будь-який момент проти їх волі. Хоча ЄСПЛ тоді не здійснив повного аналізу пропорційності

⁶ Справа «Гітонас та інші проти Греції» (CASE OF GITONAS AND OTHERS v. GREECE). URL: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58038.

⁷ Справа «Ковач проти України» (CASE OF KOVACH v. UKRAINE). URL: hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-84959.

⁸ Справа «Паунович та Мілівоєвич проти Сербії» (CASE OF PAUNOVIĆ AND MILIVOJEVIĆ v. SERBIA). URL: hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-163100.

(видається, через певні процесуальні моменти чи вправлення ситуації на національному рівні), у рішенні було підтримано позицію Конституційного суду Сербії про те, що «депутати отримують мандат від народу, а не від партії». Цей принцип Суд прямо згадав у справі Томенка. Він підтверджує загальноєвропейський підхід, що джерелом мандата є виборець, народний суверенітет, а не партійна структура. Посилання на справу *Paunović and Milivojević v. Serbia* посилює аргументацію, що позбавлення повноважень депутата у зв'язку з виходом його з фракції суперечить природі представницького мандата.

Крім наведених у рішенні Суду, згадуються й інші важливі прецеденти, наприклад, у справах *Tanase v. Moldova* (2010) та *Selahattin Demirtaş v. Turkey* (No.2) (2020) щодо важливості демократії і парламентських функцій, *Ždanoka v. Latvia* (No. 2) (2024) про якість закону, *Kokëdhima v. Albania* (2024) про передбачуваність закону, *Paksas v. Lithuania* (2011) щодо широкого (але не необмеженого) розсуду держав тощо. Важливо, що у всіх цих справах Суд керується єдиним підходом — обмеження виборчих прав допустиме лише за умов дотримання верховенства права та демократичних принципів. Безспірно, що справа *Tomenko v. Ukraine* увійде до цієї когорти як прецедент, який підтверджує, що імперативний мандат несумісний з європейськими стандартами вільних виборів.

4. Конституційно-правовий аспект: стаття 81 Основного Закону України, законність застосування партійного статуту, роль з'їзду партії

Для глибшого розуміння справи слід проаналізувати внутрішній правовий контекст України. Ідеться про ст. 81 Конституції та пов'язані норми, які запровадили інститут імперативного мандата, а також питання, наскільки законними були дії партії з точки зору національного права.

Частина 6 ст. 81 Конституції України (в редакції, чинній з 2014 року) встановлює, якщо народний депутат, обраний за списком політичної партії (чи блоку), не входить до фракції цієї партії або виходить із неї, його повноваження припиняються достроково «на підставі закону» згідно з рішенням вищого керівного органу відповідної партії (блоку), причому повноваження вважаються припиненими з дня прийняття такого рішення. Ця норма — пряме закріплення імперативного мандата. Вона була вперше введена в Конституцію України під час політичної реформи 2004 року, згодом

скасована у 2010 році (коли Основний Закон України повернули до редакції 1996 року) і знову поновлена в лютому 2014 року (після Революції Гідності).

Отже, на момент подій 2016 року, Конституція містила положення, яке надавало право партії ініціювати припинення повноважень депутата у разі його виходу зі складу фракції. Однак був відсутній спеціальний закон, який би розвинув цю норму, оскільки ані виборче законодавство, ані Закон України «Про статус народного депутата України» не містили детального порядку застосування імперативного мандата. Норми зазначеного Закону, що прямо дозволяли депутату виходити з фракції чи не вступати до неї, були визнані неконституційними КСУ ще у 2008 році. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» дострокове припинення повноважень народного депутата України було можливе лише з таких підстав, як: власна заява, вирок суду, визнання судом недієздатним або безвісно відсутнім, припинення громадянства або виїзд на постійне проживання за межі України, смерть, порушення вимог щодо несумісності та не містило такої підстави, як вихід з фракції. Відтак, на рівні закону застосування імперативного мандата фактично не було врегульовано.

Роль Конституційного Суду України. Після закріплення в Конституції у 2004 році норми про імперативний мандат до КСУ зверталися з приводу її тлумачення. У рішенні № 12-рп/2008 від 25.06.2008 КСУ визнав неконституційними згадані положення Закону України «Про статус народного депутата України» щодо прав депутата на вільний вихід з фракції (групи) чи невходження до жодної фракції (групи), як такі, що суперечать ст. 81 Конституції.

У цьому ж рішенні КСУ, однак зазначив, що «порядок і підстави дострокового припинення повноважень депутата мають визначатися виключно законом», водночас питання законодавчого врегулювання не належать до його компетенції, а є виключним повноваженням ВРУ. КСУ також зазначив, що до прийняття закону питання дострокового припинення повноважень депутата повинні вирішуватись на підставі прямої норми Конституції та рішення вищого керівного органу партії. Фактично КСУ визнав, що імперативний мандат може бути застосований, навіть якщо законодавець зволікає з прийняттям закону, який би визначив процедуру.

У грудні 2017 (вже після випадку з п. Томенком) КСУ в іншій справі ще раз підтвердив, що дострокове

припинення повноважень депутата у зв'язку з виходом з фракції можливе лише за наявності відповідного закону. Тобто конституційна юриспруденція України де-юре визнавала імперативний мандат, але де-факто констатувала законодавчу прогалину стосовно його реалізації і рекомендувала парламенту врегулювати процедуру.

Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» намагалась заповнити прогалину щодо можливості реалізувати імперативний мандат відносно Томенка за допомогою свого статуту. Після того як 25.12.2015 він оголосив про вихід із фракції БПП (через незгоду з бюджетною політикою), партія скликала позачерговий з'їзд 25.03.2016. На ньому було прийнято нову редакцію статуту партії з метою надати з'їзду, як найвищому керівному органу, право припиняти повноваження народних депутатів України — на виконання конституційної норми про імперативний мандат. Того ж дня з'їзд прийняв рішення достроково припинити повноваження народних депутатів України — Миколи Томенка та Єгора Фірсова, які вийшли із фракції БПП. Замість них Центральною виборчою комісією було визнано обраними наступних за черговістю кандидатів, включених до виборчого списку партії. Таким чином, роль партійного з'їзду стала вирішальною, оскільки саме партія, діючи як своєрідний «квазідержавний» орган, позбавила депутата його конституційних повноважень.

Виникає питання легітимності такого підходу: чи може внутрішній нормативний документ партії (статут) і рішення партійного з'їзду заповнити правову лаку? З точки зору класичних принципів права — ні, адже партія не є органом законодавчої влади. Проте через пряму дію норми Конституції і позицію КСУ про її пряме застосування вийшло саме так: партійний статут та рішення партії фактично підмінили собою спеціальний закон. ЄСПЛ визнав це порушенням, адже прийняття рішення про припинення повноважень депутата перебувало за межею законодавчого регулювання і було передане на розсуд партії, що порушило принцип верховенства права та правової визначеності зокрема.

В українській правничій спільноті і політикумі ще з 2004 року тривають дебати щодо імперативного мандата. Венеційська Комісія (Європейська комісія «За демократію через право») та Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) неодноразово критикували ці по-

ложення української Конституції. Наприклад, ПАРЄ у 2007 році висловила серйозне занепокоєння тим, що ст. 81 Конституції України дозволяє відкликати депутата за зміну партійної належності, назвавши це таким, що суперечить європейським стандартам. Венеційська комісія у висновках рекомендувала скасувати норми щодо імперативного мандата і натомість прямо закріпити принцип вільного і незалежного мандата депутатів. Комісія застерігала, що збереження процедури, коли рішення про долю мандата приймає партія, ставить партію над виборцями і підриває внутрішньопартійну демократію. Ці рекомендації тривалий час залишалися невиконаними. Лише з політичних причин у період 2010 — 2014 рр. дія імперативного мандата була призупинена (через скасування реформи), однак згодом повернута до Основного закону.

Отже, з конституційно-правового погляду, ситуація з Томенком продемонструвала серйозну прогалину в законодавстві. Рішення ЄСПЛ фактично підтвердило те, на що вказували експерти: неприпустимо, щоб партійний орган без належної законної процедури позбавляв депутатів мандатів, адже це суперечить принципу народного представництва та правової певності. Конституція України потребує або внесення змін (вилучення положень щодо імперативного мандата), або принаймні негайного ухвалення спеціального процедурного закону, який би регулював цю процедуру з гарантіями для народного обранця та запобіжниками проти зловживань.

5. Аргументи партії та Уряду. Оцінка їх обґрунтованості.

У справі Томенка позицію держави представляв Уряд України в особі Уповноваженої у справах Європейського суду з прав людини Маргарити Сокоренко.

Аргументи п. Сокоренко можна звести до кількох основних тез, які відображають і позицію самої партії:

— *«Депутат сам добровільно відмовився від мандата, вийшовши з фракції».* Уряд наполягав, що Микола Томенко сам спричинив наслідки, передбачені Конституцією. Мовляв, правило імперативного мандата чітко записано в Основному Законі, тому вихід з фракції це свідомий крок, який автоматично веде до втрати депутатства. Цей аргумент ґрунтується на уявленні про партійну природу мандата: якщо тебе обрали за партійним списком, то мандат «належить» партії, і покинувши її, ти втрачаєш легітимність. ЄСПЛ категорично відкинув такий підхід. Суд зазначив,

що відповідальність за гарантування прав лежить на державі, і вона не може перекладати її на приватні структури чи дії самого суб'єкта. Навіть якщо норма Конституції існує, її застосування має бути передбачуваним і справедливим, чого в цьому випадку не було. Крім того, сам принцип «депутат відмовився від мандата» суперечить позиції, сформованій у практиці Суду: *мандат належить народному обранцю до кінця терміну повноважень, поки не з'являться законні підстави його припинити, і політичне рішення вийти з фракції не рівнозначне юридичній відмові від мандата. Вихід депутата з фракції — це здійснення його свободи політичного вибору та вираження поглядів (що підпадає і під захист ст. 9, 10 ЄКПЛ) і карати за це втратою мандата — надмірно суворо.*

— «Конституція прямо дозволяє такий крок, додатковий закон не потрібен». Партія посилалася на те, що процедура чітко прописана в Конституції і жодних лакун немає. Мовляв, Верховна Рада України навіть приймала постанови про припинення повноважень на підставі рішень партій (хоч це й не згадано в рішенні Суду, але були прецеденти у 2007 році під час політичної кризи). З цими аргументами Суд також не погодився. ЄСПЛ звернув увагу, що Конституційний Суд України сам вважав за необхідне наявність спеціального закону. Ба більше, сам факт різного трактування правозастосування (ВАСУ вирішив, що норми самодостатні, тоді як КСУ та багато експертів вказували на потребу в прийнятті закону) свідчить про неоднозначність і недосконалість правової бази. Принцип верховенства права вимагає, щоб важливі питання (такі, як втрата виборного мандата) регулювалися не партійним статутом, а публічним законом, ухваленим парламентом і відомим суспільству. У цій ситуації партія заповнила прогалину своїм рішенням, що ЄСПЛ фактично розцінив як вихід за межі правового поля. Отже, аргумент про «Конституції достатньо» було відхилено, адже потрібна була законна процедура.

— «Забезпечення партійної дисципліни та протидія політичній корупції». Імперативний мандат потрібен, щоб запобігти масовому «тушкуванню» — переходу депутатів між фракціями в обмін на блага та вигоди, що призводить до спотворення волі виборців. Партія заявляла, що виборці голосують за конкретну політичну силу і програму, тож коли депутат самовільно змінює її на іншу або стає «незалежним», він зраджує виборців. БПП «Солідарність» наголошувала, що ман-

дат включеного до списку депутата належить команді, а не йому персонально, тому логічно мати механізм відкликання такого «перебіжчика». Також лунали аргументи, що така модель діє, наприклад, у деяких країнах (у певних пострадянських чи в окремих випадках, наприклад, існували імперативні мандати на місцевому рівні в декотрих державах). ЄСПЛ визначив легітимність мети — боротьба з політичною корупцією та необхідність збереження стабільності фракцій дійсно важливі для демократії. Суд навіть зазначив, що «коли переходи депутатів між фракціями є звичним явищем, воля виборців спотворюється, тому упереджувальні заходи (проти «продажу» мандатів) можуть бути виправдані». Але спосіб, який обрала Україна, названо неприпустимим. Надати політичним партіям право анулювати результати виборів під приводом партійної дисципліни — це занадто радикальний крок. Європейська традиція йде шляхом, де депутати хоч і несуть політичну відповідальність перед партією, але юридично є незалежними представниками народу (принцип вільного мандата). Межі партійної дисципліни проходять там, де починається свобода депутата голосувати на власний розсуд і представляти своїх виборців, навіть якщо це розходиться з партійною лінією. Інструменти партії повинні обмежуватися виключенням депутата з фракції, позбавленням його членства в партії, публічним осудом, але не позбавленням його повноважень — адже мандат даний народом, а не партією. Тому аргументи партії про імперативний мандат, як благо для виборчого корпусу, ЄСПЛ відкинув, оскільки побачив у ситуації Томенка порушення прав виборців. Варто додати, що й з суто українського конституційного погляду присяга народного депутата (ст. 79 Конституції) зобов'язує його діяти в інтересах усіх співвітчизників та дбати про добробут Українського народу, а не тільки певного партійного електорату. Це підтверджено і в Законі України «Про статус народного депутата України». Там прямо закріплено, що депутат здійснює свої повноваження в інтересах народу України, керуючись Конституцією та законами. Ба більше, положеннями зазначеного Закону визначено, що депутат відповідальний за свою діяльність саме перед Українським народом як уповноважений ним представник у ВРУ, а не перед партією, за списками якої він був обраний.

Таким чином, мандат за своїм характером загальнонародний, а не «партійна власність». Аргументи партії

звучать логічно з політичної точки зору, але юридично заходять у суперечність з принципами народовладдя і свободи мандата. Підсумовуючи, більшість аргументів партії зводились до виправдання та легітимізації застосованої санкції у вигляді імперативного мандата як засобу підтримати партійну відповідальність і «повагу до вибору виборців, зробленого за партією». Проте ЄСПЛ дав чітко зрозуміти, що правова держава не може керуватися тільки внутрішньопартійними міркуваннями влади. Права людини (в цьому разі право бути обраним і обіймати посаду) превалюють над партійною доцільністю. Аргументи партії не витримали перевірки на пропорційність та законність, оскільки жодна політична мета не виправдовує свавільного позбавлення мандата без належної правової процедури та гарантій.

6. Висновки: преюдиційне значення рішення Суду та рекомендації на майбутнє.

Рішення у справі *Tomenko v. Ukraine* має далекосяжні наслідки для української правової і політичної системи, передусім щодо особливостей та порядку припинення повноважень народних депутатів.

Основні висновки та очікувані наслідки від прийняття рішення можна окреслити таким чином.

1. Прецедент щодо припинення депутатських повноважень. ЄСПЛ установив, що нинішня практика застосування імперативного мандата в Україні не відповідає європейським стандартам. Відтепер, до моменту запровадження відповідного законодавчого регулювання, будь-який аналогічний випадок дострокового припинення партією повноважень народного депутата України майже напевно буде визнаний порушенням Конвенції. Це створює прецедентний тиск, адже держава, виконуючи рішення ЄСПЛ, має утриматися від повторення таких ситуацій. На практиці, поки норма щодо імперативного мандата міститься в Конституції, партії будуть обачними, адже розуміють, що дострокове припинення повноважень народного депутата України у зв'язку з виходом з фракції це пряма дорога до Страсбурга з майже гарантованим програшем.

2. Необхідність змін до законодавства та Конституції. Рішення Суду фактично підштовхує Україну до реформ. Оптимальним шляхом, на який вказувала Венеційська комісія, є вилучення положень щодо імперативного мандата з Конституції. Закріплення в Основному Законі свободи і незалежності депутатського

мандата (як це є в більшості європейських країн) зняло б проблему концептуально. Якщо ж з об'єктивних причин це неможливо імплементувати найближчим часом, то для початку держава повинна ухвалити закон, що регламентує процедуру дострокового припинення повноважень депутата у разі його виходу з фракції або невходження до фракції партії, за списками якої він був обраний. Такий закон мав би визначити вичерпні умови, процедуру та гарантії прав депутата при застосуванні процедури імперативного мандата. У законі також необхідно врахувати застереження ЄСПЛ щодо пропорційності, наприклад передбачити конструктивні механізми застосування санкцій та м'якші наслідки (як варіант, депутат, що вийшов з фракції, не може вступити до іншої і залишається позафракційним, але зберігає мандат).

Якщо бути відвертим, будь-який механізм позбавлення мандата партією важко вписати у вимоги Конвенції, адже засадничо він суперечить «європейській конституційній традиції» вільного мандата. Тому найвірогідніше рішення — конституційна реформа. Після завершення або скасування дії правового режиму воєнного стану потрібно внести зміни до ст. 81 Конституції України та вилучити положення про імперативний мандат. Також доцільно закріпити норму, згідно з якою народний депутат України не може втратити мандат через політичну позицію в парламенті. Це б відповідало зобов'язанням України перед Радою Європи.

3. Посилення гарантій незалежності депутатів. Рішення ЄСПЛ — сигнал про межі партійної дисципліни. Демократія потребує і сильних партій, і водночас вільних парламентів. Партійна дисципліна не повинна перетворюватися на партійну диктатуру. Виборці делегують депутатам право представляти їхні інтереси, а не сліпо підкорятися партійному керівництву. Партія має інструменти впливу (виключення з фракції, позбавлення посад у комітетах, невисування на наступних виборах), але остаточне рішення має бути за народом на наступних виборах, а не за партійними органами посеред каденції. Після рішення Суду у справі Томенка, українські партії повинні зрозуміти, що переступати цю межу неприпустимо. Та і самі депутати, знаючи про таку гарантію їх діяльності, почуватимуться вільніше у висловленні власної позиції, не боячись втратити мандат у разі виходу з фракції.

4. Захист волевиявлення виборців. З точки зору виборця, вердикт ЄСПЛ також позитивний, адже він

гарантує, що віддані на виборах голоси не можуть бути перекреслені кулуарними рішеннями партійних з'їздів. Це підвищує значущість кожного голосу і довіру до виборчого процесу. Надалі, щоб змінити склад парламенту, слід чекати наступних виборів або діяти через законні механізми (притягнення депутата до відповідальності за кримінальні злочини з подальшою втратою мандата тощо).

5. Практика ВРУ. Після 2016 року в Україні не було нових прецедентів застосування імперативного мандата на загальнодержавному рівні. Однак на місцевому рівні імперативний мандат для депутатів місцевих рад діє і широко застосовується. Рішення у справі Томенка може зумовити внесення змін до Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» щодо такої підстави припинення повноважень депутата, як відкликання за ініціативою місцевої організації партії. Хоча рішення

Суду стосується народного депутата України, логіка прав людини універсальна, адже депутат місцевої ради теж обраний виборцями і свавільне позбавлення його мандата партією зумовлюватиме ті ж наслідки згідно із ст. 3 Першого протоколу.

На завершення резюмуємо, що ЄСПЛ своїм рішенням відновив справедливість щодо конкретного заявника (визнав порушення прав та присудив йому компенсацію), але головне — дав чіткий орієнтир на майбутнє. Імперативний мандат, у формі, яка дозволяє партії безконтрольно відкликати депутатів, не має місця в демократичному суспільстві. Україна має привести своє законодавство та конституційну практику у відповідність до Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ, щоб партійна дисципліна не порушувала природу вільного мандата і суверенну волю виборців.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

**гаряча лінія працює цілодобово*

АДВОКАТИ-ОЧІЛЬНИКИ ЛЬВОВА В ПЕРІОД ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ (1772 — 1918)

Ірина Васирик, керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор Вищої школи адвокатури НААУ, адвокат, к. іст. н., доцент

За майже 800-річну історію Львова місто очолювали понад 200 осіб. Назва посади-відповідника сучасному «меру» відрізнялася, залежно від історичного періоду. У час Галицько-Волинського князівства місто очолював війт, у польську добу — бурмистр, у складі Австро-Угорської імперії — бургомістр, а після запровадження міського статуту 1870 року — президент.

У XIX столітті в управлінні міста Львова настала «адвокатська доба» — на посаду президента міста обиралися представники адвокатури.

Після встановлення у Галичині влади Габсбургів тодішній бурмистр Львова Мартин Мерсенє у січні 1773 року від імені міста склав присягу імператриці Марії Терезії. Протягом 14 років у Львові ще діяло магдебурзьке право, однак у 1786 році міське самоврядування було скасоване. У 1805 році міський магистрат був позбавлений права обирати бурмистра, і до 1870 року містом управляли призначені австрійською владою бургомістри.

У 1867 році Австро-Угорщина стала конституційною монархією. У 1870 році було ухвалено міський статут, який діяв до Першої світової війни і декларував Львову відносну самоврядність. Міську раду почали обирати. Вирішальними чинниками для обрання до ради були дохід та освіта. На чолі міста був президент, обраний з членів міської ради.

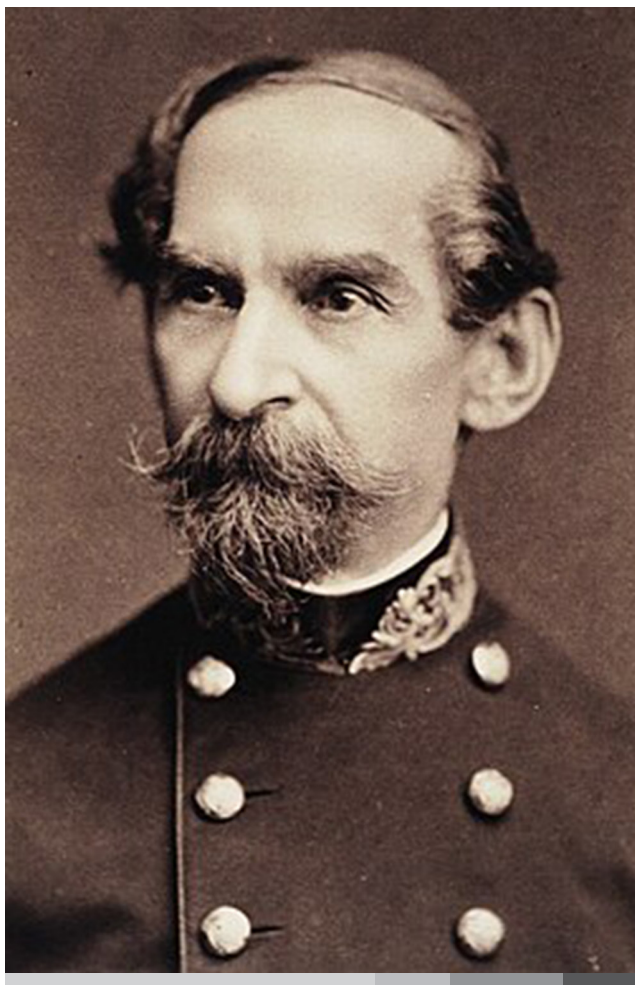
У першій половині XIX століття бургомістрами були німецькомовні чиновники з-поза меж Галичини. Їхнім завданням було забезпечити політику імперського центру. З 1870-х років президентами Львова були поляки — відомі адвокати, банкіри або підприємці. Дослідники зазначають, що в той час посада президента Львова вимагала й певного психологічного типу — особи компромісної, сформованої в міщанській світській культурі, і водночас з достатніми амбіціями, аби в умовах ускладнення суспільних відносин реалізувати ідею «столичного» Львова; особливо виразно це проявилось в діяльності президентів Львова на зламі XIX — XX століть¹.

Останнім бургомістром Львова був **Юліан Шмельовський** (1823 — 23 серпня 1891) — адвокат, посол до Галицького сейму. Народився в Самборі в українській родині. Закінчив місцеву гімназію. Студював право у Львівському університеті.

У 1846 році Ю. Шмельовський завершив навчання і працював у львівських адвокатських канцеляріях. У 1860-х роках відкрив власну нотаріальну контору. У 1866 році був уперше обраний до міської ради. 9 травня 1868 року Юліан Шмельовський призначений бургомістром Львова. Як виявилось, був останнім бургомістром, призначеним австрійською владою. У 1870 — 1873 роках обирався послом до Галицького крайового сейму від Самбірського виборчого округу. Після реформи місцевого самоврядування у 1870 році двічі невдало претендував на позицію президента Львова (у 1871 та 1873 рр.).

Перший президент Львова **Флоріан Земляковський** народився 28 грудня 1817 року в селі Мала Березовиця біля Тернополя. У 1825 — 1833 роках був учнем Тернопільської гімназії єзуїтів. У 1838 році закінчив Львівський університет та отримав ступінь доктора права. З 1837 по 1839 рік був юридичним радником родини Крігсхаберів, оптових торговців з Відня. У 1840 році стажувався у Львівській торговельній палаті. Після отримання докторського ступеня став доцентом кафедри правових та політичних студій у Львівському університеті.

¹ Хто керував Львовом від 13 століття і до сьогодні. URL: tvoemisto.tv/news/hto_keruvav_lvovom_vid_hiii_stolittya_do_sogodni_67832.html.

У 1830-х та 1840-х роках Ф. Земляковський брав участь у таємних антиімперських політичних організаціях. Заарештований за звинуваченням у державній зраді у серпні 1841 року. З 1843 року разом із Францішеком Смолькою був ув'язнений у кармелітському монастирі у Львові. 21 січня 1845 року Ф. Земляковському було зачитано вирок, яким його разом із 12 товаришами було засуджено до смертної кари через повішення. Однак водночас, завдяки заступництву бургомістра Львова Франца Кріга, було оголошено королівську амністію, таким чином, Ф. Земляковський повернув собі свободу. Проте його було позбавлено адвокатських прав і він тимчасово працевлаштувався у приватних юридичних фірмах радником.

Флоріан Земляковський брав активну участь у подіях Весни народів, будучи у 1848 році членом Національного комітету у Львові. Разом із Францішеком Смолькою, Агенором Голуховським та Робертом Ге-

ферном він був співавтором петиції до імператора про відновлення національних свобод у Галичині. Член делегації Комітету до Відня, яка вимагала, серед іншого, скасування цензури, свободи слова, рівності всіх класів та релігій, звільнення політичних в'язнів, скасування кріпацтва, запровадження польської мови в школах та установах, а також створення Національної гвардії. Згодом він був членом Законодавчого сейму у Відні та Кромержижі (26 липня 1848 р. — 7 березня 1849 р.), обраний від Львівського 1-го виборчого округу. Входяв до Конституційної комісії. Александр Дунін-Борковський писав про Флоріана Земляковського: *«Він не покладав на законодавчий Сейм таких самих надій, як багато інших. Він ретельно обмірковував сьогодення і бачив, що воно ще не відповідатиме очікуванням народів, бажанням його серця. Але це його не знеохотило, він наполегливо продовжував свою ревну співпрацю, бо забував про власну особистість і відчував себе членом усього людства, яке досягає своїх великих цілей завдяки повільній, професійній праці та відданості. Обраний до конституційної комісії, він сидів там як дух майбутнього, торгуючись від його імені за кожну волосину, щоб ті, хто прийде після нього, мали полегшену роботу завдяки цій волосині».*

Після закриття парламенту в серпні 1849 року Флоріан Земляковський жив у вигнанні в Мерано (Тіроль). Повернувся до Львова в 1850 році. Відновивши докторський ступінь, він продовжив свою роботу як правник. Ф. Земляковський також склав адвокатський іспит, але йому не дозволили займатися практикою. У той час він працював правничим радником у відділенні «Кредит-Анштальт» у Львові.

Під час Січневого повстання 1863 року Флоріан Земляковський разом з Францішеком Смолькою та Адамом Сапегою був членом Східного Галицького комітету. У липні 1863 року його було заарештовано за звинуваченням в участі в польському повстанні. Після слідства Ф. Земляковського було засуджено до трьох років ув'язнення у травні 1864 року. Після імператорської амністії його було звільнено в листопаді 1865 року. Він повернувся до Львова, де знову почав працювати в кредитних установах.

Світогляд та погляди адвоката еволюціонували від революційних, ліберальних та демократично поміркованих до консервативних та лоялістських. Поразка Січневого повстання переконала Ф. Земляковського в необхідності компромісу з віденським

урядом. У 1867 році він був обраний до австрійського парламенту, де очолив польську фракцію — «Польське коло».

У 1871 — 1873 роках Флоріан Земялковський був обраний першим президентом Львова. Із часом змінив міську ратушу на австрійський уряд і до жовтня 1888 року був міністром у справах Галичини та Володимирії. У своїй політиці використовував конституційні засоби та виступав за обмежену автономію Галичини та компроміс з імперським центром. З 11 жовтня 1888 року був довічним членом Австрійської палати лордів. Останні 25 років свого життя він провів у Відні, де й помер 27 березня 1900 року. З цього останнього періоду життя Ф. Земялковського походить опис, залишений родичкою його дружини, Геленою Козицькою, яка написала: *«Він був людиною виняткового розуму, високоосвіченою, знавцем людей, але скептиком, він не любив їх і не довіряв їм. Він багато пережив у своєму житті та зробив великий внесок, вірно служачи уряду. У старості його охопило марнославство; він став рабом свого становища, педантичним до глузування»*.

Другим президентом Львова був **Александр Ясінський** — польський правник і нотаріус. Він обіймав посаду очільника Львова з 1873 по 1880 рік. Після нього президентом Львова став галицький адвокат і політик, депутат австрійського парламенту **Міхал Гноїнський**. Він народився у 1806 році у Преорську та походив із землевласницької родини. Закінчив початкову школу в Угневі та Академічну вищу гімназію у Львові, вивчав право у Львівському університеті. У 1834 році здобув ступінь доктора права та відкрив адвокатську канцелярію у Львові. Під час Весни народів 1848 року його було обрано бургомістром. Проте через розпуск міського муніципального відділу австрійською владою обіймав цю посаду недовго — з 14 жовтня по 23 листопада 1848 року. З травня 1849 року, будучи членом муніципального відділу львівського магістрату, Міхал Гноїнський займався переважно фінансовими питаннями, а пізніше — статутними та правовими. Він відіграв важливу роль у втіленні в життя проєкту статуту міста Львова міською радою та сеймом у 1866 році.

Міхал Гноїнський був противником польського Січневого повстання та виступав за співпрацю з австрійським урядом. У 1849 — 1888 роках він був членом опікунської ради Галицького земельного кредитного

товариства, а в 1864 — 1881 роках — президентом Львівської колегії адвокатів. Також протягом тривалого часу (1850 — 1861) був директором Муніципального ощадного банку у Львові, а також членом Галицького економічного товариства. Протягом 1862 — 1869 років був членом міської ради Львова.

Міхал Гноїнський став третім президентом Львова та обіймав посаду з 11 березня 1880 року по 28 березня 1883 року. Після відставки зосередився на управлінні власним маєтком у Золочівському повіті та керував адвокатською канцелярією. Він також обіймав посаду директора християнського дитячого притулку для дітей у Львові.

Адвокат **Едмунд Мохнацький** — депутат Державної Ради у Відні та президент міста Львова у 1887 — 1896 роках. Народився 23 липня 1836 року у Львові. Закінчив гімназію у Самборі. Вивчав право у Львівському університеті. Адвокатську практику мав у Перемишлянах, Яворові, Тлумачі та Львові. У 1880 році

був обраний до міської ради, а у 1887 році став президентом Львова. Посаду обіймав протягом майже десяти років. За часів президента Львова Едмунда Мохнацького у місті почав працювати електричний трамвай: 31 травня 1894 року у Львові було відкрито регулярний рух другого в Україні і четвертого в Австро-Угорщині електричного трамвая, який їздив за трьома міськими маршрутами. Помер Едмунд Мохнацький 12 травня 1902 році та похований у Львові на Личаківському цвинтарі.

Президент Львова у 1896 — 1905 роках **Годзімір Малаховський** — землевласник, доктор права, адвокат, член Львівської палати адвокатів, синдик Галицької ощадної каси, член правління Товариства правників у Львові. Прихильник розширення автономії Галичини. З 1892 року Г. Малаховський був депутатом міської

ради, де займався юридичними і фінансовими питаннями. Голова Львівської шкільної ради, польського Педагогічного товариства, яке реформував у напрямі відстоювання інтересів народних учителів. Автор проєкту змін у статуті Львівської міської ради. За його президентства у Львові було споруджено водопроводи, збудовано оперний театр та промисловий музей. За президентства Г. Малаховського у Львові з'явилися пам'ятники королю Яну Собеському та поету Адаму Міцкевичу. У 1896 — 1906 роках Г. Малаховський був депутатом Галицького сейму та австрійського парламенту (у 1904 — 1908 роках), де очолював комісію з промисловості, брав участь у розробці законопроєкту про видобуток нафти, відстоював інтереси

галицьких поляків при реформуванні австрійського виборчого права. Похований на Личаківському кладовищі у Львові².

² **Джерела та література:** 1. Енциклопедія Львова / За редакцією Андрія Козицького та Ігоря Підкови. У 4-х т. Львів: Літопис, 2007 — 2012. 2. У ратуші міста Львова... Від бурмистрів до міських голів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2016. 3. Хто керував Львовом від 13 століття і до сьогодні. URL: tvoemisto.tv/news/hto_keruvav_lvovom_vid_hiii_stolittya_do_sogodni_67832.html. 4. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.